

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
IN PROSVETO

LETNIK XXXV.

ŠTEV. 11.

NOVEMBER 1915

Vsebina novembrskega zvezka:

1. Oton Župančič: <i>Iz zbirke „Meh za smeh“</i>	481
2. Josip Kostanjevec: <i>Na solnčnih tleh</i> . (Konec prihodnjič.)	484
3. Milan Pugalj: <i>Prijateljica</i>	492
4. Vseuč. prof. dr. Boris Zarnik: <i>O bojih v živalstvu</i> (Konec prih.)	499
5. Anton Gaspari: <i>Tožba</i>	510
6. Dr. I. Šorli: <i>Olgina sobica</i>	511
7. Kristina: <i>Pesmi</i>	516
8. Dr. Ilešič: <i>„Matica Dalmatinska“</i>	517
9. Književna poročila	522

J. R. Glaser: *Oton Župančič: Sto ugank*. — Kapistran: *Blaž Bevk, Domorodni glasi*. — Dr. J. Š.: *Časopis za zgodovino in narodopisje*. — Š.: *Dr. Josip Mantuani, Hrvatska crkvena pjesmarica iz god. 1635*. — — in — *Naša srednješolska poročila*. — T. D.: *Koledar šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1916. (Vestnik XXX.)* — Ivan Vezelj: *Veliki kalendar Najsvetejšega Srca Jezušovoga*. — Fran Govekar: *V. S. Reymont: Poljski kmetje*. — Dr. Fran Ilešič: *Iso Velikanović, Srijemske priče*.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h, četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h. =====

Izdajatelj in odgovorni urednik: Valentin Kopitar.

Upravništvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflcova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Oton Župančič:

Iz zbirke „Meh za smeh“.

Zlato v Blatni vasi.

Prišli trgovci z novci
za šalo v Blatno vas zares,
na trgu sredi blata
pustili pisker zlata,
potem naprej, haha, zares,
zares trgovci z novci.

Prišli so slepci s cepci
za šalo v Blatno vas zares,
in pikapoka šlo je,
brž lonec je na dvoje,
potem naprej, haha, zares,
zares da slepci s cepci.

Prišli so norci s korci
za šalo v Blatno vas zares,
planili so po zlatu,
raztresli ga po blatu,
potem naprej, haha, zares,
zares da norci s korci.

Prišla je putka tutka
za šalo v Blatno vas zares,
vse blato potacala,
zlato je pozobala,
potem naprej, haha, zares,
zares da putka tutka.

In Blatničani zbrani
sklenili so v en glas zares:
„Ta puta kokodajca
bo nesla zlata jajca!“
Potem pa pit; haha, zares,
vsi Blatničani zbrani.

Ciciban in čebela.

Cebelica leti z neba,
leti, leti vse niže,
vse niže in vse bliže
čebelica leti z neba.

„Čebelica, odkod in kam
te nesejo peroti
po jasni zračni poti?
Čebelica, odkod in kam?“

„Kje pa je tisti Ciciban,
ki venomer razgraja,
ki mamici nagaja,
kje pa je tisti Ciciban?“

„Če bil bi tukaj Ciciban,
čebela svetlokrila,
kaj bi mu naredila,
če bil bi tukaj Ciciban?“

„Če bil bi tukaj Ciciban,
takoj mu bridko želo
zapičim v trdo čelo,
če bil bi tukaj Ciciban.“

„Potem bi jokal Ciciban
in kričal na vse grlo,
da vse bi skupaj drlo,
tako bi jokal Ciciban.“

„O, naj le joče Ciciban,
kriči naj kakor hoče,
zvoniti izza toče
nič ne pomaga, Ciciban.“

„Kaj misliš, da bi jokal sam?
Jokala brez pokoja
bi šele mama moja,
kaj misliš, da bi jokal sam?“

„Kaj tudi joče mamica,
če Cicibanček skače,
pa si raztrga hlače,
kaj tudi joče mamica?““

„Če hlače strga Ciciban,
jih mamica zašije,
a očka mu nabije
s cvetlično bilko zadnjo stran.“

„Premotil si me, Ciciban;
ne vem, kaj sem hotela,
po kaj sem priletela;
premotil si me, Ciciban.““

„O, saj pove ti Ciciban,
le prašaj ga, čebela,
po kaj si priletela;
ne laže pa ne Ciciban.“

„Če pa ne laže Ciciban,
potem je fant od fare;
naj skače, vse potare,
da le ne laže Ciciban!““

In: „Cici-Cici-Ciciban!“
čebelica prepeva,
vse više poleteva,
za njo mi gleda Ciciban . . .

Uspavanka.

Kaj se sveti rimska cesta?
Bratca dva po nji mi gresta;
ne navadna bratca dva,
božja sta krilatca dva;
za roké se vodita,
tiho varno hodita,
da ne škriplje pesek zlati:
naše dete mora spati.

Josip Kostanjevec:

Na solnčnih tleh.

Povest.

(Dalje.)

XIII.

Zaprta so že bila hotelska vrata in po hodnikih so brlele samo še posamezne svetilke. Vse je že počivalo v tihem snu. Samo v sobi št. 17 je gorela še luč jasno in svetlo in v mali peči je veselo prasketal ogenj, razširjajoč udobno toploto po ozkem prostoru. V kotu med oknom in posteljo so bili nakopičeni kovčegi, nekateri napol odprti, na divanu so bile razmetane škatlje, do vrha napolnjene.

Pri mali mizi pa sta sedela dva srečna človeka v tihem že dolgo trajajočem razgovoru. Koliko sta si imela povedati — oče in sin! Kdo bi mogel popisati dostojno trenotek, ko je neizmerna svetloba napolnila njuni duši. Še nekdo je moral tačas biti med njima, čutila sta njegovo prisotnost, oveval ju je njegov dih kakor dih pomladnih sapic, po vzduhu je plul in razširjal toploto: med njima je bival duh pokojne Podlipnikovke. In ko se je oče skesano izpovedal sinu, se je hkratu izpovedal tudi pokojnici in odpuščeno je bilo vse, kar se je bilo zagrešilo v mladosti in lahkomišelnosti. Zakaj težki so bili poznejši dnevi pokore in nikdar jih ni bilo konec do današnjega dne. —

Podlipnik ni nikoli razodel živemu človeku, kar mu je tisto noč zaupal oče. Na tistem mestu, kjer je bilo izpovedano, je ostalo pokopano za vse večne čase.

„In tako sem te našel čez dolgo,“ je končal oče svojo povest. „Iz domovine je vodila tvoja sled v Trst. Prva moja pot je bila v Miramar, da se poklonim spominom nekdanjega svojega gospodarja, ki sem mu od začetka iz obupa, potem pa iz vdanosti in zvestobe sledil do zadnjega njegovega diha. In tu sem te našel nenadoma in ni mi bilo treba več povpraševati po tebi . . .“

Ko se je že proti jutru vračal Podlipnik proti domu, je bilo lahko njegovo srce in novo življenje je plulo po njegovih udih. Kako naj bi dal duška svoji sreči, komu naj bi se zahvalil zanjo? Da, komu? Ali jo je zaslužil sam? Ali so mu jo hipoma prinesli na rokah njegovi znanci in prijatelji, ki jo sami lovijo in iščejo brezuspešno? Odkod je nenadoma vstala, kje je njen izvor?

Po mestu je bilo še tiho in prazne so bile ulice. Le oddaleč, visoko gori iznad mesta so se oglašali prvi glasovi začenjajočega jutra in v pristanišču je zašumelo, prvi vzdih, posvečen trudu in znoju. Na lahkih perotih se je oddaljevala noč, zadnji tresljaji njenih kril so se izgubljali nad morjem. Čez goro se je zasvetil prvi žar očesa božjega, zlata jutranja zarja.

Podlipnik je hodil počasi, mudilo se mu ni nikamor. Kako naj bi šel danes spat, ko se začnja novi dan, ki je postavil dalekoviden mejnik med svojo prošlost in bodočnost! Ponavljalo se je vedno glasneje v njem vprašanje: Komu naj bom hvaležen za svojo srečo, komu? —

XIV.

Perko je vsak večer posečal Burlattija ter mu poročal o uspehih svoje agitacije. Pozno in skrivoma je prihajal ter ostajal dolgo v noč. Vsak dan se je daljšala lista Burlattijevih privržencev. Perko je ril in ril kakor krt pod zemljo, tiho in z uspehom, z lažjo in zavijanjem, s prošnjami in pretnjami, z vsemi mogočimi sredstvi. Od enega je lazil do drugega, obetal nebo in zemljo, vsakemu ono, po čemer je dotičnik najbolj hrepenel, česar je najbolj pogrešal. Od vsakega pa je zahteval tajnost; šele na dan volitve naj se pokaže, kako skrbno in spretno je bilo vse zasnovano in izvršeno. Kolikor ni imel Burlatti že prejšnjih privržencev iz simpatije, jih je sedaj pridobil Perko z njegovim denarjem. Pod častno besedo in s svojimi lastnoročnimi podpisi so se zavezovali takšni podkupljenci. Tako je Perko pri vsakem obisku občutno olajšal blagajno Burlattijevo, a podpisi so se množili, znamenje, da denar ni zapravljen, povrne se ob svojem času z obrestmi. S Perkom vred so delali drugi agenti, istotako skrivaj in pod vrhovnim poveljstvom njegovim. Vse je šlo lepo izpod rok, ves aparat je deloval izborno. In nasprotna stranka se je zazibala v sladke sanje gotovosti. Od nikjer ni bilo pričakovati odpora, od nikoder izdajstva, vse pojde samoobsebi.

Pravzaprav je ta mir Fabra jezil, zakaj on bi bil rad imel boj, bi bil rad prizadejal Burlattiju kolikor mogoče največ jeze in udarcev, da bi se krivil pod njimi. Pa Burlatti ga je prekanil s svojo hladnokrvnostjo in s svojim prezirljivim smehljajem, da ni vedel, pri čem je.

Tudi nocoj je bil Perko pri Burlattiju v kontoarju. Navadno steklenico je danes nadomeščala boljša, in gospodar in sluga sta bila izredno dobre volje. Liste na mizi so kazale povsem zadovoljiv uspeh, delo Perkovo se je bilo skoro obneslo. Samo še držati bo

treba, nadzirati in utrjevati, da ne pride sovražnik nenadoma iz zasede in ne zaseje svoje ljuljke med to čisto seme.

Na obeh straneh se je kazalo približno enako število glasov.

„Kamor se priklopijo slovenski volilci, tja se nagne zmaga,“ je računal Perko. „Tam ne morem storiti jaz ničesar, vsi molčijo kot zid in ne vem, pri čem da sem. Kaj je z vašim Podlipnikom, jeli kaj storil za nas?“

„Nisem govoril več z njim,“ je odgovoril Burlatti. „Jutri sem ga hotel vprašati. Toda samoobsebi je umevno, da dela zame, za svojega gospodarja.“

Perko se je počesal za ušesi.

„Ne vem, če je tako gotovo ... ne vem,“ je dejal počasi.

Burlatti je dvignil glavo.

„Kako to?“ je vprašal osuplo. „Ti nekaj veš, kar mi prikrivaš.“

„Ne prikrivam ničesar. Splošno se pa sliši in sodi, bolje rečeno, samo sodi, da se Slovenci vzdrže te volitve. Ne ve se pa nič natančnega, ti ljudje znajo skrivati in težko se jim pride do dna.“

Burlatti se je zamislil.

„Vsekakor treba Podlipnika jutri vpreči,“ je dejal naposled in si natočil čašo.

„Zadnji čas je,“ je pritrdil Perko. „Sicer pa mislim sedaj tudi jaz, da se ne bo dosti obotavljal po svojih zadnjih uspehih.“

Zadnje besede je govoril z nekim posebnim naglasom, da je postal Burlatti hipoma pozoren.

„Kakšnih uspehih, strela! Govori, kaj je?“

Perko se je delal, kakor bi mu beseda ne hotela prav iz grla, kakor bi mu bilo žal, da mora biti on prvi, ki mu prinese to novico.

„No, zadnjo nedeljo zvečer sta se z vašo gospodično Elzo sprehajala po Barkovljah, držeč se pod pazduho,“ je dejal počasi in oprezno.

Burlatti je v tistem hipu udaril z desnico po mizi, da so odskočile čaše in se je steklenica prevrnila. Bil je bled in debele ustnice so podrhtevale.

„Lažeš, lopov!“ je zavpil ter stopil proti njemu s povzdignjenimi rokami. „Lažeš, prase!“

Perko je prepadel in se umaknil za blagajno.

„Reci, da ni res, hudič!“ se je penil Burlatti.

„Ni res, ni res,“ je jecal Perko. „Pa je le res, pravili so mi očividci. In poljubljala sta se.“

Burlatti se je hipoma sesedel na stol. Sklonil je glavo in umolknil.

Dolgo časa je sedel in nobenega glasu ni bilo več iz njega. Perko se je tačas počasi priplazil do njega in mu položil roko na ramo.

„Sedaj ni pravi čas razmišljati o takšnih rečeh,“ je dejal tiho, kakor bi govoril otroku. „Svojo čast in red v hiši boste že vedeli varovati pozneje, ako bo treba. Predvsem ga vprezite, poslušal vas bo kakor kužek. Potem pa veste, kaj je treba storiti z njim, ko je opravil svojo dolžnost.“

„Govoriš, kakor razumeš,“ se je zdramil Burlatti. „Ne veš, kakšen udarec je to zame in za mojo hišo. Sedaj se bo Fabro lahko smejal in opravičil pred svetom svoje lopovsko dejanje, zakaj jo je namreč pustil. Čist in lep bo stal v solnčni luči, ko se to izve, medtem ko bodo pljuvali drugi na mojo čast in mojo hišo. Lopovstvo, povsod samo lopovstvo!“

Zopet je umolknil in se zamislil. Hipoma pa je vstal in dejal skoro mirno:

„Izgini za nočoj in zglesi se zopet jutri obsorej!“ ...

Ko je Perko odšel, se je Burlattija zopet polastila velika razburjenost. Težko je hodil gori in dol po sobi, stiskal pesti in škrtal z zobmi. Penile so se mu ustne in visoko so se dvigale in hropele široke prsi. Pljuval je predse in se pačil.

Pozno je že bilo, ko je ugasnil luč in stopal v svojo stanovanje.

Tam pa ni šel v svojo sobo. Prav na konec dolgega hodnika je zavil in odprl zadnja vrata. Stal je sredi majhne sobe. Skozi veliko okno se je vsipala mesečina in razločno so se črtali v njej različni predmeti. Iz ozadja so se belile čipkaste rjuhe z nizkega ležišča in s stene se je svetlikalo majhno srebrno razpelo. Kakor ena sama velika solza je bleščala Odrešenikova glava in podrhtevala v trepetajočih žarkih. Vzduh je bil napolnjen z vonjem po tuberozah in je težko legal na prsi.

Prestrašen vzklik je zazvenel po sobi, v postelji se je dvignila Elza in zakrilila z rokami. Toda v tistem hipu je spoznala očeta. Roke so ji upadle, strah ji je stisnil grlo. Čemu strah? Pred očetom? Sama ni vedela zakaj, a tudi ni utegnila več razmišljati. Z enim samim dolgim korakom je stal tik nje. Začutila je, kako je njegova roka težko padla na njeno glavo, kako se ji je druga zarila globoko v lase. Nad njo je sikalo in hropelo, kakor bi se trgale divje zveri. Nepopisna bolečina ji je prešinila možgane. Nato se je stemnilo

okoli nje in v tej temi se ji je zdelo, da visi v zraku in da pada, pada ...

Ko se je zavedla, je v sobi brlela luč in poleg postelje je sedela mati. Hčerino roko je držala v svoji in ihtela.

* * *

Povsem miren, kakor bi se ne bilo zgodilo nič posebnega, je bil drugo jutro gospod Burlatti. Samo njegova lica so bila videti nekoliko ohlapna in pod očmi so temneli veliki črnožolti kolobarji.

Še predno so došli kontoristi, je poklical Podlipnika k sebi v kontoar. Ponudil mu je prijazno sedež in tudi sam sedel njemu nasproti, tako kakor sta snoči sedela s Perkom. Podlipnik je takoj opazil na njem neko utrujenost, ki jo je skušal zakriti, a pripisoval jo je drugim vzrokom, samo ne pravim. Zato je sedel ravnodušno poleg njega.

„Spominjate se, gospod Podlipnik, da sva že nekoč govorila o moji kandidaturi za mestni svet. Tačas sem vas prosil nekih uslug in kolikor se spominjam, mi niste odrekli, pač pa ste bili videti z mojimi tedanjimi izjavami zadovoljni. Rad bi tedaj vedel, da mi odkritosrčno poveste, kaj in koliko ste storili za mojo zadevo.“

Dasi je bil Podlipnik na vse pripravljen, vendar je bil sedaj v veliki zadregi. Sam ni vedel, kaj je vplivalo nanj v tem hipu, da se mu je mož skoro zasmilil. Predvsem pa mu ni mogel odreči spoštovanja pred njegovo vztrajnostjo, ki se je z njo krčevito oklepal svoje ideje navzlic vsemu, kar je valilo nanj v zadnjih časih. Razdrta hčerina zaroka in z njo vse lepe sanje, propadanje trgovine, ne- vsečnosti na vseh koncih in krajih, to bi bilo strlo že davno poprečno duševno silo. Bil je mož res žezezen, zato je Podlipnik odgovoril obzirno:

„Spominjam se dobro na najin razgovor, gospod šef. In zato ne vem, kako ste razumeli tačas moje mnenje. Toda resnica je, da nisem dozdej storil v tej zadevi ničesar. Sicer ste pa, gospod šef, itak izjavili, da odstopite. Torej bi bila moja naloga, tudi da sem jo prevzel, postala vsled tega brezpredmetna.“

Burlatti je razumel, da se Podlipnik umika.

„Pa vendar morate tudi sedaj zavzemati Slovenci neko stališče. Odločiti se morate za ali proti razglašenemu kandidatu,“ je potipal Burlatti od strani.

„Glede tega se je sicer že sklepalo, toda ta sklep je tajen in nimam pravice, da bi ga izdal.“

Burlatti se je nemirno premaknil.

„Pa recimo, da bi jaz vendar kandidiral, da bi se bil v tem premislil vsled nenadnih razmer, kakšno mnenje bi imeli potem o meni,“ je vprašal in pri tem gledal v tla.

„Tudi potem ne bi mogel jaz storiti ničesar. Jaz nisem volilec in z ono peščico naših volilcev nisem skoro v nobenih stikih. Tu bi se morali obrniti do drugih, ki njih beseda nekaj zaleže pri volilcih,“ je odgovoril Podlipnik mirno, a odločno.

„Delate se preskromnega. S tistimi morate govoriti vi, gospod Podlipnik. Naj bo torej jasno med nama. Jaz sem se sicer odpo-vedal kandidaturi prostovoljno. Ne silil bi več v to mešanico in bi živel sedaj popolnoma mirno in zadovoljno, da me niso iz tega miru pregnali drugi. Moji prijatelji in privrženci me hočejo namreč voliti tudi proti moji volji. Lahko razumete, da se takšnemu zupanju ne morem protiviti in zato sem pripravljen, da se vdam. Potrpite še nekoliko, preden mi odgovorite, da vam razjasnim svoje poštene namene. Ako bom jaz izvoljen, se hočem postaviti predvsem na Slovence prijazno stališče. Za tistih par glasov, ki mi jih naklonite, dobite visoko odškodnino. Z vso vnemo bom delal na to, da se vam priznajo takoj nekatere najnujnejše pravice, da se ublažijo nasprotstva med vašim in našim življenjem. Zakaj treba je upoštevati, da živimo drug poleg drugega in da je mir med nami predpogoj vsakega napredka. Vi se smehljate, pospod Podlipnik. Ali dvomite nad resnostjo mojih besed?“

„Vi ste sami, gospod šef, sami v tako velikem zboru naših najzagrizenejših nasprotnikov in ostali bi osamljeni in glas vpijočega v puščavi, ako bi hoteli uveljaviti med njimi to, kar mi pravite. In sedeli bi med njimi tudi eno samo dobo, zakaj potem bi vas odstranili. Sredstev imajo dovolj in sami jih poznate. Poleg vsega pa, oprostite mojo odkritosrčnost, gospod šef, so vaši sedanji nazori še premladi, nastali so čez noč in nihče, niti vaša beseda nam ne more jamčiti, da se v vas utrdijo, tudi ako bi vas sedaj napolnjevala resna volja. Predolgo ste ostali zakrknjeni do Slovencev, predolgo ste soglašali z neodpustnim zatiranjem od strani naših najljutejših sovražnikov. Nihče izmed nas ne bi mogel verovati v vaše nenadno izpreobrnjenje. In iz tega lahko sklepate na moj odgovor.“

Podlipnik je govoril sedaj hitro in odločno. Izginila je bila hipoma vsaka obzirnost do hinačca, pred njim sedečega.

Burlatti je rdel in bleдел, z nadnaravno silo se je premagoval.

„Torej nočete?“ je vprašal skoro sikajoč.

„Ne,“ je odgovoril Podlipnik in vstal. „Ako bi hoteli mi katekolizirati izmed vas podpirati, bi morali imeti vse drugačno jamstvo. Vi ne poznate pravice in ne pripoznavate upravičenih najmanjših zahtev našega naroda. Da dajete našim ljudem zaslužek, vpijete, a brez njih rok bi ne bilo vašega obstanka. In ali je plesniva skorja, in še ta zaslužena s krvjo in z žolčem, ali je ta skorja že vse, kar naj zasluži narod, pošten in inteligenten, delaven in žilav, celo v svoji nevednosti kulturni? Ali je to vse, vas vprašam? Ali ne potrebuje tudi kruha omike in vzgoje, ki mu ga odtegujete dosledno in strastno. Bojite se te omike, ker bi vam takoj zrastle čez glavo, ker bi čez par let postavila na laž vso vašo tisočletno kulturo. Zato vpijete in odklanjate blazno vsako trohico novega življenja. In za to naj bi vam šli mi na roko, da bi podpirali laž in nadutost, da bi s tem pomagali gaziti pravice, po vseh božjih in človeških postavah nam pripadajoče? Izpreminjajo se že časi in izpremenili se bodo korenito, preden se boste zavedali. Pomagati si hočemo z lastno močjo! In tedaj bomo govorili samozavestno: Kdor ni z nami, je proti nam.“

Podlipnik se je razvnel nevede in nehote. Privrelo je vse na dan, kar se je kopičilo že dolgo v njegovem srcu, in tu ni razmišljal ali ob pravi priliki ali nepriliki. Ves hripav je bil, a zraven se je smehljaj, kakor bi mu bilo nadvse udobno okoli srca.

Burlatti ni veroval lastnim ušesom. Začuden je poslušal ognjeviti izbruh prekipevajoče duše. Takšni so torej ti ljudje? In celo ta si upa tako daleč, ko ve, da je samo sluga. Kakšni morajo biti šele drugi, samostojni in neodvisni! Nenadno so ga obšle te misli in ob njih je za hipec pozabil nase. Podlipnik je zrastle v njegovih očeh in zazdel se mu je nekako enakovreden. In podvojila se je v njem želja, da bi ga pridobil zase.

„To so utopije,“ je dejal povsem mirno, „in nepotrebno in brezsmoteno je vaše razburjanje. Nikdar ne boste gospodarili na teh tleh, nikdar ne bo vaša niti golida velike Adrije! Za to bodo razen nas skrbeli še drugi, ki smo jim potrebni kakor ribi voda. Vaša moč bi pomenila propast velike ideje, ki se je ukoreninila med nami, ki je rastle z nami in ki že poganja brstje in cvetje in gre v plod, odkar ste se začeli božjastno gibati vi. Zato se mora vaša aroganca zadušiti v kali. Ubiti se vas mora, dragi gospod Podlipnik. In za vas bi mi bilo žal, ki imate toliko samonikle sile. Pristopite k nam, česar si poželjete vaše srce, vam damo, kar ...“

Podlipnik ga je prekinil. Ni se več smehljaj, resno je bilo njegovo obličje.

„Kdaj ste torej lagali, gospod šef? Prej, ko ste obljubovali Slovincem njih pravice, ali sedaj, ko ste nehote izdali ves svoj blazni strah in strah svoje klike žalostne postave. Oj, kako ste majhni in pritlikavi in nelogični! Nad takšne ljudi ne pojdemo mi s kanoni, z mokro cunjo jih oštrcamo in razkropili se bodo kakor kobilice. Preden se zaveste, nastopimo mi vašo dediščino. Ta svetla in solčna tla bodo last naših otrok.“

V tem so začeli prihajati v kontoar uradniki. Burlatti je otrpnil presenečenja, nobena beseda ni mogla več iz njegovih ust. Zamahnil je samo z roko in odpustil Podlipnika.

S ponosno povzdignjeno glavo je stopal ta čez dvorišče. Tu se je srečal z Demirosejem.

„Nekaj posebno lepega vas je moralo obleteti, da tako žarite,“ je dejal Demirose in mu stisnil roko.

„Res, pravkar sem gospodu šefu voščil dobro jutro,“ je odgovoril Podlipnik ironično.

Demirose ga je zvedavo pogledal od strani. A vprašal je samo nakratko:

„Kdaj se zopet kaj vidiva?“

„Zvečer v kavarni, ako hočete.“

„Prav.“

Komaj se je Podlipnik ločil od prijatelja, že je opazil od nasprotni strani Burlattijevega kočijaža, ki je privozil prav pred vhod.

„Kam pa tako zgodaj, Peter?“

„K parobrodu v Dalmacijo.“

Takoj nato sta s hišno prinesla na voz nekaj kovčegov. Še nekoliko hipov in v voz je skočila tudi Elza, tesno zavita v svoj šal, da se ni mogel razločiti obraz.

Podlipnik se je vstopil k vratom prodajalne. Ko je voz švignil mimo, se je v njem sklonila Elza in mahnila z roko v pozdrav.

Kaj se je zgodilo? Čemu ta nenavadni odhod? Neka slutnja ga je obšla, uganil je, da ga je on zakrivil. Prejšnjo njegovo zadovoljstvo je hipoma izginilo in teman oblak je legel na njegovo čelo.

(Konec prihodnjič.)

Milan Pugelj:

Prijateljica.

Bila sta pri njenih starših na počitnicah. S tistim vlakom, ki beži tam iz doline in zavija za žametasti dolenski grič, se vračata v svoje mlado domovje. Oba sta lepa, visoka in mlada. Ona gleda skozi okno. Zapazila je vrsto topolov, ki stražijo belo cesto do zatemnele graščine. Ker je oblačno in nekoliko vetra, delajo ti topoli naravo otožno ubrano, nervozno, hrepenečo nekam odtod. Njihovi vrhovi, vse njihove veje, oni sami so nagnjeni naprej proti jugu, vijejo se, hočejo se iztrgati zemlji, ki drži njih korenine.

Gospa se nenadoma nečesa spomni, umakne se od okna in reče:

— Dana Grudnova se pripelje k nam, menda pojutranjem. Čakaj, pisala mi je.

In gospa išče po torbici.

To iskanje hodi soprogu jako prav. Vznemiril se je in zardel. Premaga se naglo, skloni se k oknu in gleda kalno vodo, ki teče v nasprotno smer. Gospa je našla pismo. Čita, čita in pravi:

— Pojutranjem pride. Saj ti je prav?

— Prosim te. Moje slovansko gostoljubje?

Nasmehneta se oba. On gleda dalje skozi okno in nečesa ne razume. Ženo bi rad vprašal, odkod pozna Dano Grudnovo, pa ko stvar dobro premisli, se mu zdi bolje, da ne stori tega. Vlak silovito ropota, ker vozi na eni strani mimo skal, in to mu je všeč. Misli, da je zdaj popolnoma jasno, zakaj je utihnil, ko je prej vso vožnjo čebľjal. Vpraša se, kako je s to rečjo: ali ve Dana Grudnova, da je sedanji gimnazijski učitelj Tone Sevnikar nekdanji visokošolec Tonček. In to še ni poglobitno. Najzanimiveje je, da je to tisti Tonček, ki je prišel nekega davnega večera hripav do nje in jo šepetaje vprašal: Ali smem spremljati?

Dolgo je že tega in ne ve se, če še stoji tisti javni vrt, kjer se je to zgodilo. Dana Grudnova je sedla takrat na klop. Gledala ga je jako čudno s tistimi svojimi velikimi rjavimi očmi, v katere se je bil tako nesrečno zaljubil. Polagoma je razumel, da je tukaj treba pojasnila. In pričel je še enkrat šepetati.

— Ali, prosim, dovoli gospodična, da prisedem? Jaz namreč samo danes tako govorim, ker sem hripav, sicer imam glas.

Dana se je zasmejala z belimi zobmi, ki jih ta hip Sevnikar povsod vidi. V gozdu onstran polj, na meji med njivami in ne visoko nad jarkom tik vlaka. Letijo, jako naglo letijo ž njim.

Ne ve, ona gotovo ne ve, si reče v mislih. Prej, prej ... je bilo tako, zdaj pa da bi se ona pripeljala v njegov dom, ko je oženjen, to ne gre dobro skupaj. Mogoče je, da bi se dalo sicer opravičiti, nekako uravnati. Morda ravno s tem, ker je bilo med njima tako ...

Sevnikar bi se skoro nasmehnil in zavzdignil roko, kakor ima navado, pa se pravočasno domisli, da bi se s tem izdal. Ohrani torej kar se da vsakdanji obraz, češ: poglej, ženica, kako čisto nič ne mislim!

Takrat, se domisli, no, takrat sem bil po pravici jezen. Naročila me je k četrtemu kostanju v alejo in tam sem stal kakor vojščak na straži eno uro. Nato je prišla z drugim. Šla sta mimo mene kakor dva oficirja mimo prostaka. Kakšen je možki v tistih letih! Ko smo šli prvič na ples, kako smo trepetali pred kratkokrilkami, šklepetali z zobmi, kakor bi odhajali v vojske strah in grozo. Pa smo se le parkrat nerodno zavrtili in sunili iz sebe nekaj okornih stavkov.

To Dano sem imel res rad. Iz česa se to vidi? To se vidi iz tega, ker me ni marala. Če bi se bil ž njo seznanil, pa bi jo bil omalovaževal, bi bila ona tiščala za mano. Nemara, da bi bil njen mož. Tako ji ni bilo treba, ker sem jaz itak dovolj pritiskal za njo. Pisma, ki sem jih pisal, najneumnejša pisma! Razkladanje še gorkih čustev, zeleno hrepenenje, rumena pamet. Če se prav domislim, sem ji opisoval svoj položaj: Kakor hrepeni žejen jelen po hladni studenčnici, tako hrepenim jaz po vaši bližini ... Upajmo, da nisem zapisal tega jaz, temveč ona.

Nekaj časa namreč, takoj spočetka, je ljubezen še nekaj kazala, no, potem sem bil „prečustven“. Vse skupaj je vzel vrag.

Sevnikar toliko da se ne nasmehne, a vzdrži se.

In v nekoliko resnejšem razpoloženju premišlja: Neko noč, neko celo dolgo jesensko noč sem zaradi nje prebedel. Zvečer, ko sem razložil svoje solzive občutke zadnjih dni, kar se nisva videla, je zmajala z glavo in rekla: Iz te moke ne bo kruha. Zaradi tega vsakdanjega stavka sem prebedel celo dolgo noč. Neverjetno, neverjetno in vendar resnično! Hotel sem odpotovati, obrniti življenje, kakor obrne čitatelj list knjige in pričeti z novo stranjo in novo povestjo. Morda je bil moj umetniški čut prefin, zato nisem mogel

tega storiti. Prejšnja povest namreč še ni bila končana. In ostala je vendar torzo do današnjega dne. Kateri izmed „umetnikov“ ni pustil vsaj enega svojega dela nedokončanega?

Toda Dana pride, Dana pride! To je že opravičeno tako: ker ji ni bilo nikoli nič do mene, ji tudi zdaj ni. Nje ne moti, da sem slučajno jaz mož njene prijateljice, to je tisti, ki je prebedel zaradi stavka: „Iz te moke ne bo kruha“ celo dolgo jesensko noč. Vendar, zakaj bi bil človek pesimist!

Poglejmo in pojdemo z zeleno zastavo v bodočnost! Trdna volja daje pogum. Bodi tako, kakor hočemo! Zakaj pa bi ne bilo? Saj je to za svetovni red brez pomena, kakšne misli ima o meni Dana, ko pride obiskat mojo ženo.

Nemara se pripravlja Dana v mislih na sestanek. Po dolgih letih se želi srečati z menoj. Spomini, spomini! Toda ztojmo! Kakšna ženska je dana? Nekoliko afektirana ženska! Modra ženska? Ne da se ravno tega trditi. Ona na primer vzklikne jako tragično iz duše dna: „Bože mili“. Človek pričakuje nečesa tehtnega, nesrečnega, a ona nadaljuje: Kako dolgi dnevi bodo spet po zimi! Ta „bože mili“, to sploh ni slovensko. Nihče ne govori tega. To zapiše kvečemu slab literat. Dana se poslužuje takih besed.

Zdaj naenkrat zakašlja gospa in Sevnikar se ozre vanjo z velikimi očmi. Tega ne bi bil smel storiti. Gospa se nasmehne, on tudi. Čuti pa, da je bil njegov smehljaj nekoliko lesen. In hoče nekaj reči, a se hipoma premisli. Polomil ga je s pogledom in s smehljajem, gotovo bi ga tudi z besedo.

Vlak pelje skozi predmestje. Tovarne na desni, tovarne na levi. Visoki rdeči dimniki, rdeča poslopja brez drevja. Po cestah črn prah, hiše od njega umazane, trava in grmovje slabotno, zadušeno. Ob železni cesti kope bosih otrok. Vse nizko, revno, izžeto in izpito. Naenkrat vse ozeleni. Pota peščena, bela kakor umita, drevje sočno zeleno, gojeno, vrtovi gosti in sredi njih vile z napisi: Vladimira, Tinica, Planinka. Vlak vozi počasi in prehaja s tira na tir. Ljudje vstajajo in pregledujejo prtljago. Tudi Sevnikar šteje.

— Osem kosov je bilo vsega skupaj, ali ne?

In žena prikima.

— Osem, da.

Razdelita si jih. On vzame težje, ona lažje. Vlak obstane. Izstopita, rineta se z gnečo skozi izhod in prideta na cesto s širokimi trotoarji.

— Ti, Tone, pravi gospa, ti si bil tako zamišljen. Morda ti ni prijetno, če pride moja prijateljica.

— Ho, se zavzame, ho, pa še kako prijetno, pa še prav posebno prijetno! Kaj pa najina dogovorjena slovanska gostoljubnost? Gospa se smeje.

— No, vidiš, očita on, no vidiš. Pa praviš, da mi poznaš glavo in srce!

* * *

Sevnikarjevo stanovanje obstoja iz treh sob. Plačuje mesečno skoro osemdeset kron, kar mu je večkrat jako narobe. Plača njegova je še razmeroma nizka, oženil se ni bogato in sam tudi nima privatnega premoženja. Zdaj se bliža ravno prvi tistega meseca, ko je treba plačati stanarino za tri mesece naprej. Sevnikar misli pogosto čez dan na to in je večkrat nekoliko nervozen. Odšel bo skoro vso plačo.

Drugega dne po prihodu šeta zjutraj po sobi in razmišlja ravno v tem. Žena pospravlja sosedno sobo in nese vanjo steklenico z vodo, kozarec, pomivalnik in dve brisači.

To je za Dano, šine Sevnikarju v glavo, stopi h kletki, ki stoji na pleteni mizi tik okna in se meni s škorcem.

— Kako je, škorček? Ali bi črvička, gospod škorček?

Popoldne, si misli med tem, pride. Bomo videli. V meni, mišlim, da ni ničesar več ... namreč plamena, žerjavice. Nič ne tli haha. Ko se človek oženi, se umiri. Smisel za fantovstvo, za izpremembo naenkrat preide. Vse ima doma in ničesar si ne želi več.

Skozi okno sije solnce, v kletki se šopiri škorec, hodi po tleh, nepretrgoma se pogovarja s svojim hreščečim glasom, pobira in jé, po steni in po tleh se igrajo lise solnca, zunaj ropoče služkinja s posodo in med tem preteče dopoldne. Z ženo sedeta za mizo in kosita. Ona ga parkrat nenavadno pogleda, on dela najnedolžnejši obraz, a v duši si pravi: Presneta ženska, ali res vidi v dušo ali kaj!

— Ti, reče gospa, jaz vendar še ne vem, zakaj si včeraj umolknil, ko sem ti povedala, da pride Dana. Gledal si skozi okno ... no?

— Veš, toliko vodit je tam. To bi našel živalic za svoj akvarij!

— Naivno, prenaivno! Pazi se!

Gospa preti, a skozi oči ji sije šala. Pijeta črno kavo, zapalita cigareti in si puhata dim v obraz. Zgrabita se in poljubujeta kakor za kazen. Nato odideta v spalnico in se tam dolgo ljubita. Sevnikar

obleži na postelji in zaspi. Ob treh ga zbudi gospa. Že je oblečena in v klobuku. On si splahne naglo obraz, otere ga in vrže nase suknjo. Poišče palico in gre ž njo na kolodvor.

Vlak je že prišel. Dana stoji pred kolodvorom in gleda nejevoljno. Ko zagleda Sevnikarjevo ženo, se ji obraz naenkrat izpremeni. Vesela je, prijazna, živahna.

— Oh, ti si tukaj, Vida, Bog s teboj!

In poljubita se.

Sevnikar stoji zadaj in čaka, da se kdo nanj domisli. Žena ga prime za rokav in potegne bliže.

— To je pa ... mož!

Dana ga pogleda in Sevnikarja oblije kurja polt. Pogleda ga namreč ravno tako, kakor bi ga še nikoli prej ne videla. Ponudi mu roko in pravi, da jo „posebno veseli“.

Komedija, sikne v mislih Sevnikar, komedija! Ženske so od vraga. Lahko si doživel ž njo same vražje stvari, pa jo srečaš čez leto in dan v drugih razmerah, in stoji pred tabo kakor hladna stena: Posebno me veseli, da vas prvič v življenju vidim!

Sevnikar odda postrežku Danin kovčeg in pomikajo se proti domu. Pridejo. Dana se giblje kakor doma. Gre v svojo sobo, pljuska z vodo in se umiva, pride ohlapno oblečena nazaj, vrat ima gol, roke čez komolc, sezuje rdečo šlapo, brčne jo daleč od sebe, češ da jo peče noga, sedi v mehkem in širokem stolu in se pogovarja. S Sevnikarjem občuje kakor z bratom.

Lepa je, to se ji mora priznati. Jako razvita, močna, stasita. Kakšne prsi ima, kakšna kolena, komolce, gležnje, a stopalo majhno! Vrat je pravilen, lice ovalno, oči čudovite, lasje razkošni. Sevnikarju se zdi, da diše do njega. Neki zdrav vonj, močan, opojen, ki se pretaka po sobi, to prihaja iz njenih temnih las. In Dana naposled govori, kakor bi vsega tega ne bilo.

Govore, kakor se govori v družbah, kjer sede domači ljudje med seboj. Neprisiljeno, vsaka šala pride prav, vsak prenese dovtip, ki se napravi na njegov račun. Proti mraku gredo na sprehod in Sevnikar opazi, da Dana še vedno nima sreče s šiviljami. Njene obleke so kakor nekoč preohlapne, kar pa ne pomanjšuje vtiska njene orjaške postave. Tudi čevlje bi lahko nosila manjše, ker je njena noga majhna, in nizke pete, ki jih ima, niso okusne.

In ko ni treba Sevnikarju govoriti, se naenkrat oglasi njegova vest in ga strogo vpraša: ali bi ti še lahko Dano ljubil?

Vroč mu postane, otrese glavo in si prične žurno predstavljati svojo ženo, vse njene skrite vrline in lepote. Belino njenih ram, prsi in bokov, njeno dekliško ljubkost, lepoto njenega obraza, kadar jo objame strast. A vest zahteva še enkrat strogo od njega: Ali bi ti še lahko Dano ljubil?

Sevnikar si ostane odgovor dolžan. Čez tri dni pa se pripeti to-le: Sevnikar pride domov in odpre naglo vrata v spalnico, ker v srednji sobi nikogar ne najde. Od velikega zrcala, ki stoji na tleh, se obrne proti njemu Dana. Uravnava lase; obe roki ima na glavi. Krilo ima na sebi, a od pasa gori je v sami srajci. Njene rame so polne, zarjavele, zdrave, privlačne. Skozi tenko srajco se vidiyo konture prsi.

— Češemo se. Moškim ni vstop dovoljen! pravi gospa, ki je Sevnikar ne vidi.

Umakne se naglo in se mrmraje oprusti. Gre skozi kuhinjo na hodnik, hodi gor in dol in je nenavadno vznemirjen. V mislih si v enomer našteva močne rame, konture prs. In pri tem mu je vroče. Premišljati o tem, razporediti in razbrati svojih občutkov ne more. Vse tako valovi sem in tja, kakor bi močno pihnil v skledico vode. Sklene samo: Pustimo, pustimo!

In deseti dan se je pripetilo še to-le: Z Dano sta sedela sama v sobi. Delal se je mrak. Ona je sedela pri mizi in kadila cigareto, on je sedel pri oknu in gledal svoj akvarij. Vrščikov vodnih rastlin, ki so nanovo pogнали, ni opazil. Dana je govorila ž njim, kakor se je menila navadno z moškimi. Hotela se je pokazati modro. Sevnikar se je oziral k njej in užival samo njeno zunanost.

— Kultura, je rekla ona, to je najvažnejši faktor naroda in meni se zdi, da je je v našem narodu premalo. Ali se vam zdi drugače?

— Ne, je odgovoril Sevnikar v drugih mislih, ne zdi se mi drugače, temveč enako se mi vidi.

— Če bi bili mi kulturnejši, da, da! Vse bi bilo tako, kakor bi moralo biti. Kultura, bože mili, kultura!

Dana je odložila cigareto, puhnila zadnji dim in se naslonila nazaj. Po Sevnikarju je nekaj zaigralo. Vstal je, šel proti njej in vzdihnil polglasno: Kultura, kultura!

Naenkrat se je je močno oklepala okoli vrata in tiščal svoja usta na njena. Dana se ni branila, kakor bi tega takoj ne razumela. Šele čez nekaj časa ga je pričela riniti od sebe. Ko je imela usta prosta in jo je on poljuboval na oči, je rekla mirno:

— No, no, kaj pa to delate?

Sevnikar se je dvignil, vtaknil roke v žep in hodil s povešeno glavo po sobi. Bilo je, kakor bi se zmedel. Zašel je nevede tako v položaj, ki mu je bil popolnoma neznani in nepričakovani.

Potem je prišla domov gospa, ki je imela ravnokar posla pri trgovcu za pohištvo.

* * *

Sevnikar se je drugo jutro zbudil s takimi občutki, kakor bi bilo vse življenje za njim sen. Bil je nesiguren v kretnjah in besedah, umival se je izredno dolgo in razmišljeno in pri zajtrku je sedel nekoliko blede in prepadel.

Vršilo se je to v srednji sobi. Septembrsko solnce je sijalo skozi okna in oživilo stene in slike po njih. Zdelo se je, da je izginila turoba iz mračne in žalostno ubrane pokrajine, ki je visela nad ozko omarico. Škorec je tekal po kletki in se čemerno oglašal, po akvariju ob drugem oknu so se leno premikale zlate ribe.

Dana ni bila oblečena kakor navadno. Na nogah je imela ozke lakaste čevlje, na sebi motno črno krilo in svetlo svileno bluzo, zapeto do ušes in do dlani.

Govoril ni dolgo nihče. Ura je tiktakala v svoji mrtvaški tružici in zibala počasi svetlo in ploščato minuto. Gospa, Dana in Sevnikar so mešali kavo in drobili vanjo kruh. V kuhinji je odprla dekla vodovodno pipo in čulo se je šumenje vode, ki je letela v škaf. Gospa se je počasi in slabovoljno oglasila:

— Dana še dopoldne odpotuje.

Sevnikar je pogledal iznad kave in rekel počasi:

— A tako!

— Meni to ni prav, se je upirala gospa. Obrnila se je proti Dani in ji dejala: Ti si čudna, to je res. S svojim čudnim vedenjem razjeziš človeka, posebno če te ima rad.

— Moram, je pojasnila Dana. Namreč . . . domov moram. Neke stvari imamo tam . . . nezanimivo popolnoma.

In čez nekaj časa, ko je nekdo pozvonil, je dostavila:

— Postrežček!

Šla je v svojo sobo, se čez nekaj minut vrnila v klobuku, s torbico in rokavicami in povabila smehljuje:

— Ali me spreliš, Vidka?

In naenkrat — vpricho Sevnikarja in sredi sobe — jo je pričela burno objemati in poljubljati.

— Ti uboga, ti blaga, ti dobra Vidka! Ti uboga Vidka! O Bog, o Bog!

Gospa se je naglo oblekla in povabila tudi soproga. Šli so redkobesedni na kolodvor in tam je Dano zopet napadla slast poljubovanja. Ko je odhajala proti vlaku, si je brisala solze. Iz premikajočega se kupeja je mahala z robcem in tudi Sevnikar je mahal.

Na peronu je bila gneča velika. Čokatemu železničarju se je mudilo, in ko se je rinil skozi gnečo, je mrmraje preklinjal. Službojoči uradnik z rdečo kapo je ogledoval ženske in skušal z njimi koketirati.

Sevnikar in žena sta se prerila počasi skozi izhod in se zunaj ustavila.

— Ti bi jo bil moral pridržati, je rekla gospa. Zakaj ji nisi prigovarjal?

— Vendar veš, da sem vedno tisti, ki nikomur ničesar ne vsiljuje. Človek je najsrečnejši, če ravna po svoji prosti volji.

Šla sta. Cesta se je bleščala v solncu in po trotoarjih so hiteli ljudje s svojimi vsakdanjimi skrbmi na obrazih.

Vseuč. prof. dr. Boris Zarnik:

O bojih v živalstvu.

II.

Slična zlodejstva so preje pripisovali tudi ribi-žagarici (pistis antiquorum), neki bližnji sorodnici morskega volka, ki ima gornjo čeljust podaljšano v obliko, ki je podobna žagi. Cenjeni bralec je gotovo že videl tako žago, če ne drugje, v kaki „komediji“, kjer jo kaj često razkazujejo ter pripovedujejo o nji zgodbe, da se vernemu poslušalcu kar lasje ježe. Toda v istini je žagarica jako pohlevna riba; hrani se le z manjšimi živalmi, školjkami, polži, raki in črvi. S svojo žago orje po dnu morja po blatu in si izkopava hrano.

Glede drznosti in požrešnosti se malodane lahko meri z morskim volkom ostrozobi ropar naših voda, ščuka. Kakor morski volk se tudi ščuka navaljuje na vsako žival, ki jo more doseči. Navadna hrana so ji manjše ribe in žabe, pa loteva se tudi večjih rib.

Radi svoje požrešnosti je velik škodljivec ribarstva. Še celo lastnim sovrstnikom ne prizanaša, če jih le more obvladati. Ne samo ribe, tudi vodne ptice in manjši sesavci, ki žive v obližju voda, niso varni pred napadi ščuke. Posebno opasna sovražnica je mladim racam in gossem, pa tudi odraslih se ne vstraši. Potegne jih za noge ter jih tako dolgo drži pod vodo, da se zaduše, nakar si jih privoščí. Opazovali so, da je ščuka zagrabila laboda za glavo, ko je segel s kljunom pod vodo in ga kljub vsemu otepanju tako dolgo tiščala, dokler se ni zadušil. Še celo kopajočega človeka se loti in se mu zagrizi v nogo, dasi mu seveda ne more posebno škoditi. Vendar je ostro šiljasto zobovje ščukino kaj neprijetno, ako se nam zadere v kožo. Na spomin mi prihaja žalostnosmešna zgodba, ki so jo moj oče kaj radi pripovedovali. Pri Pavlaču na Sv. Petra cesti je nekoč kuharica odrezala veliki ščuki glavo ter jo dela na okno. Mimo prišedšega vojaka je pa glava z odprtim gobcem tako mikala, da se ni mogel vzdržati, da bi ne potipal s prstom zobovja. Toda joj! glava je bila še živa in čeljusti so se zaprle ter ubogega vojaka, ki je začel na ves glas kričati na pomoč, kaj jasno poučile o ostrini ščukinih zob. Ščuke v Volgi, Donu in drugih velikih ruskih rekah cenijo kot posebno slaščico rilčasto rovko ali dežmana (*myogale moschata*), podgani podobno žival iz reda žužkojedov, ki je tam zelo razširjena. Dasi ima dežman krepko zobovje, se ščuka ne ustraši boja, da more naposled pohrustati zaželjeno pečenko. Ker izločuje dežman v posebni žlezi močno duhteč mošek, so ščuke, ki se hranijo od teh rovk, neužitne, kajti navzamejo se dežmanovega vonja tako, da celo njihovo meso diši po mošku.

Čudno bojno zvijačo uporablja neka požrešna morska riba silno odurne vnanjosti, širokoustnica ali morski vrag (*pesca-trice nera, lophius piscatorius*). Ta nestvor je ploščatega, proširjenega telesa, dolg je do 2 metra. Pravzaprav ga je sama glava. Vso prednjo stran zavzema silno široki gobec, opremljen z gosto nameščenimi ostrimi zobmi; če je odprt, reži nekoliko navzgor. Širokoustnica vendar ne pohaja na lov, nego leno leži na dnu in čaka, da pride pripravna ribica v bližino. Ima namreč nad gobcem tanek paličast podaljšek, ki nosi na koncu zastavici podoben kožnat obesek. Ta zastavica, ki jo voda ziblje sem in tja, spominja nekoliko na malega črva ali ribico, in res privablja razne ribe, ki se ji radovedno približujejo in jo ogledujejo; toda komaj so zadosti blizu, plane širokoustnica in zasadi v znatiželjne posetnike svoje ostro zobovje.

Še širši gobec imajo nekatere ribe, ki žive v največjih morskih globočinah. Spodnjo čeljust veže z lobanjo le elastična vez, tako da se gobec lahko neizmerno razširi, kakor to opazamo tudi pri kačah. S tako širokim gobcem je opremljena priroda prebivalce morskih globočin pač radi tega, da jim je tembolj zasiguran redki plen, ki se jim nudi v tem malo obljudenem okolju. Vsled širine gobca morejo te ribe pogoltniti plen večji nego so one same. S pomočjo svojih dolgih zob, ki ničesar več ne izpuste, kar so zagrabili, se povlečejo takorekoč preko plena, slično kakor da bi se nogavica sama obula preko noge. Želodec je namreč tudi jako elastičen ter se more poljubno raztegniti. Da se tako požiranje ne vrši brez boja, je jasno; seveda nam ni moči opazovati vseh podrobnosti teh pojavov, saj žive te ribe le v največjih globočinah. Vendar nam navade teh rib zadosti pojasnuje dejstvo, da so privlekli z mrežo na dan ribe iz rodu *Chiasmodon niger*, ki so imele v svojem silno raztegnjenem želodcu drugo ribo, dva do trikrat večjo nego je sama!

Že pri najrazličnejših živalskih skupinah smo se seznanili z rodovi in vrstami, ki se poslužujejo pri svojih napadih otrovov ter so zato sposobne pobediti nasprotnike mnogo večje od njih samih. Pa vse načine razvoja otrovnih žlez, ki smo jih do sedaj spoznali, prekaša izdaleka otrovno orožje, ki so z njim opremljeni oni zavratni roparji, ki veljajo radi tega že od nekdaj kot simbol hudobnosti, kače.

Strupeno orožje kač, ki sestoji iz otrovne žleze in zobov-strupnikov, je stvarjeno po istem načelu kakor injekcijska štrcalka, s katero vbrizgajo zdravniki razne leke pod kožo ali v žile. Zobov-strupnika, ki ju nahajamo v gornji čeljusti, delujeta enako kakor votla igla štrcalke. Šiljasti strupnik je namreč ali popolna cevka, ki ima spredaj na gornjem in dolnjem koncu malo odprtino, ali pa je opremljen s podolžnim globokim žlebom, čigar robova sta malodane strnjena in le na gornjem in dolnjem koncu režita. Po ustroju strupnikov ločimo strupene kače v cevozobnice (*solenoglypha*) in žlebozobnice (*proteroglypha*). Prvi skupini pripadajo vse evropske strupene kače pa tudi velika množina inozemskih, med njimi severo-ameriška klopotača in južno-ameriška žararaka; žlebozobnice pa nahajamo le v toplejših pokrajinah. Najbolj poznana je med njimi strašna naočarka ali kobra in egiptovska ščitarka, ona kača, s katero se je otrovala kraljica Kleopatra.

Cela kačja lobanja je prilagojena otrovanju. Zob-strupnik je pritrjen na posebni kosti kockaste oblike, gornji čeljustnici, ki je s prednjim delom temena gibčno zvezana; zavrtiti se more za šestino kroga okoli povprečne osi, tako da kača lahko zob-strupnik pritegne k nebu ali pa ga postavi navpično. Priprava za vzravnanje čeljustnice in zoba-strupnika sestoji na vsaki strani iz dveh koščenin prepon, iz notranje daljše prepone (tvorita jo kost krilnica in neb-nica), ki drsi na spodnji strani lobanje v podolžni smeri semtertje, in kosti prečnice, ki se razpenja med krilnico in gornjo čeljustnico ter prenaša podolžno gibanje in je pretvarja v krožno gibanje čeljustnice. Če pogledamo kačjo lobanjo od dolnje strani, opazimo podolžni preponi obeh strani nameščeni v obliki prevrnjene črke V, obrnjene z ostjo proti prednjemu koncu, na vsaki strani sedi koso na njih prečnica, ki se vzpenja proti kockasti čeljustnici; cela tvorba ima torej takole obliko:

Tri mišice na vsaki strani vodijo gibanje podolžne prepone. Kadar miruje nosi kača strupnika pritegnjena k nebu; le kadar hoče uklati, se skrčijo mišice, porinejo podolžno prepono naprej in z njo prečnico, ki tišči na čeljustnico, da se zavrti okoli svoje povprečne osi ter se postavi s strupnikom vred navpično.

Preje so mislili, da je ves organ tako prirejen, da se strupnik avtomatski vzravna, kadar kača zazija; toda novejša opazovanja kažejo, da je vzravnanje zoba popolnoma neodvisno od zevanja, nego da je odvisno le od mišic, ki se razprostirajo med lobanjo in kostjo krilnico.

Da se strupnik pritegne k nebu, je pač neobhodno potrebno, saj je tako dolg, da bi kača drugače ne mogla zapreti ust. Da je priprava za vzravnanje strupnika tako mnogostavna, ima svoj vzrok v tem, da je čeljustnica premajhna, da bi bilo na njej mesta za vzravnalne mišice; razen tega ima dvojni vzvod, ki pregiblje čeljustnico, to prednost, da imata dolgi krilnici prostora za silno krepke mišice. Vzravnanja čeljustnica stoji zato tako trdno, kot da je stalno v tej legi pritrjena na lobanji. Ker je strupnik precej dolg in tanek, se kaj često prigodi, da se krhka zobovina odlomi; toda tudi za ta slučaj je skrbela priroda v naprej: neprenehoma poganjajo novi strupniki na čeljustnici. Za prvim strupnikom je cela vrsta nadomestnih zob. Po gotovem času strupnik izpade in na njegovo mesto se pririne nov zob.

Otrov proizvaja žleza-strupnica, ki leži pod kožo ob straneh glave; obdaje jo podolžna kožnata vez, koje konca sta pritrjena na lobanji. Žleza ima odvodno cev, ki se odpira v usta na prednji strani čeljustnice, baš nasproti gornji odprtini zoba-strupnika. Kadar kača ugrizne, skrči žvekalno mišico, ki preglblje doljno čeljust. Skrčena in radi tega odebeljena mišica pritiska na kožnato vez, ki obdaje strupnico. Vez se napne in stisne strupnico od vseh strani, vsled česar izstopi par kapljic strupa skozi odvodnik v zob. Kača ne grize tako kakor sesavec, ki predvsem s spodnjo čeljustjo žveči, nego ona zaseka gornjo čeljust z zobom-strupnikom nalik cepinu v žrtev. Ker potegne pri tem glavo nekoliko nazaj, zatrga ob enem povzročeno rano; zato nastane v rani pred zobom mala praznina, ki se ulije v njo iz dolnje odprtine strupnika otrovna tekočina. Kača torej ne „piči“, ne ubode samo, nego ona, kakor se pravilno izraža narod na Gorenjskem, ukolje.

Sestava kačjega strupa nam je dandanes že precej znana, predvsem po raziskavanjih slavnih francoskih učenjakov *Phisalix* in *Calmette*a. Posebno slednji si je pridobil nevenljivih zaslug za človeštvo, ker je odkril način dobavljanja zdravilne sirotke (sérum antivenimeux) proti kačjemu ugrizu.

Kačji otrov je prozorna, malo rumenkasta gosta tekočina grenkega okusa; 60—75 odstotkov je vode, a drugo, torej 25—40%, trdna snov, ki je raztopljena v vodi. Če otrov posušimo, t. j. če voda izhlapi, ohrani ostanek vse svoje pogubne lastnosti. Znano je, da namakajo Indijanci in drugi prirodni narodi osti svojih puščic v kačji otrov in orožje ostane leta in leta strupeno.

Pravzaprav ne smemo govoriti o kačjem otrovu, nego le o kačjih otrovih, kajti vsaka kačja vrsta ima otrov nekoliko različne sestave, tudi učinek in posledice teh otrovov so različni. Najhujši je otrov že omenjene indijske naočarke (naja tripudians), one kače s ploščato razšinjenim tilnikom, čigar gornja stran nosi risbo slično velikim očalom. Že prostemu očesu komaj vidna množina 8 miligramov suhega strupa zadostuje, da umori odraslega človeka. Suhega strupa egiptovske ščitarke (naja haje) je treba 24 mgr, ameriške žararake (*lachesis lanceolatus*) 80 mgr, a našega gada (*vipera berus*) 160 mgr, da nastopi smrt pri človeku. Strup naočarkin je torej dvajsetkrat jači od gadovega; ker vbizrga naočarka približno 200 mgr strupene tekočine v ranu, a gad le četrti del, zaleže torej indijska kača za osemdeset gadov. Poguben učinek pa ima otrov le tedaj, ako pride med staničevino v telesne sokove; najhujše so

posledice, če pride naravnost v kri. Če pa strup zaužijemo, je popolnoma neškodljiv.¹ Učinek je nadalje odvisen od velikosti uklane živali; majhne živali, miši in ptice poginejo že v malo minutah, dočim umori psa ista množina strupa še le po nekaj urah. Razen tega so različne živalske vrste različno občutljive za strup. Da na pr. umorimo zajčka, težkega en kilogram, je treba štirikrat toliko strupa kot za kilogram miši.

Otrov se brzo razširi po telesu. Calmette je cepil podgano na dolnjem koncu repa z naočarkinim strupom ter odrezal minuto pozneje rep na gornjem koncu, pa je bilo že prepozno, podgana je kmalu nato poginila, tako hitro se je razširil strup iz repa v telo.

Po svoji kemični sestavi je kačji otrov raztopina raznih beljakovin, sestoji torej iz snovi, ki so slične bistvenim sestavinam živih bitij sploh. Zovemo jih toksine in ti so strupene beljakovinate tvarine s podobnimi lastnostmi, kakor jih imajo strupene snovi, ki jih proizvajajo razne smrtonosne glive-cepljivke, povzročiteljice nalezljivih bolezni. Kačji otrov ne sestoji nikdar iz ene same spojine, nego sok strupnice je zmes različnih toksinov. Do sedaj je znanih do deset takih toksinov, kojih vsak ima drugačen učinek. Nevrotoksin, snov, ki jo nahajamo v posebno veliki množini v strupu naočarke, deluje na živčevje, otopi možgane in omrtviči živčne končiče v mišicah; zastrupljena žival radi tega ne more več uporabljati svojih mišic in popolnoma odreveni. Hemoragin, ki ga je najti predvsem v otrovu cevozobnih kač, pri gadu in sorodnikih, vpliva na notranjo kožico žil in srkalic (vasa lymphatica) ter povzroča, da ranjeni udi oteko. Na kri delujeta koagulin in hemolizin; prvega vsebuje otrov vseh kač, drugega je pa posebno mnogo v strupu žlebozobnic. Koagulin učinja, da se kri strdi in stame, vsled česar se zamaše žile in se ukine krvni obtok; hemolizin pa raztaplja krvna telesa. Vsled neenake množine teh in drugih toksinov je učinek strupa cevozobnih in žlebozobnih kač zelo različen.

Če ukolje cevozobna kača, klopotača ali žararaka, nastopijo takoj silne bolečine, rana kmalu počrni zaradi strjene krvi; vse sluznice se vnamejo, bolnika muči huda žeja; po nekaj urah izstopi kri v oči in v črevo. Bolniku se počne blesti, jemlje mu sapo, naposled izgubi zavest, dihanje preneha popolnoma; le srce ne otrpne, nego bije še celo nekaj časa po smrti. Če bolnik okreva, se mu povrne zdravje prav polagoma, leta in leta še občuti zle posledice.

¹ Vsaj odraslemu človeku. Opazovali so, da je bila dojenčku, čigar mater je uklala naočarka, mala množina strupa, ki ga je sprejel z mlekom, pogubna.

Časih pa nastopi smrt tudi pri človeku in večjih živalih že nekaj minut po ugrizu, in to tedaj, ako je ranjena kaka večja žila-dovodnica in se ulije strup vanjo. Radi obilega koagulina se kri takoj stame.

Tudi posledice gadovega ugriza kažejo vse očitane poteze v neprimerno milejši obliki. Strah pred gadovim ugrizom je mnogo preveč pretiran. Odrasel človek skoro brez izjeme kmalu okreva, večkrat mu ugriz ne škodi mnogo bolj kakor sršenov ali škorpionov. Še celo otrokom je gadov otrov le redkokdaj smrtonosen. Množina strupa, ki ga gad naenkrat izbrizga, je zelo majhna, komaj dvajseti del grama in strup sam na sebi je dokaj slab. Treba je le rano podvezati, izprati z manganovoprekislím kalijem ali klorovím kalcijem in piti v obilici žganje, pa se ni bati zlega.¹

Ugriz žlebozobnih kač, kobre in ščitarke, povzroča mnogo manj bolečin kakor otrov cevozobnic; to vsled obilega živčnega strupa, nevrotoksina, ki ga nahajamo pri žlebozobnicah, dočim imajo cevozobnice te snovi zelo malo. Kratko po ugrizu je cela okolica rane popolnoma neobčutljiva, ko da bi bil vbizgal kokaina. Kmalu je celo telo neobčutljivo, bolnika se poloti omotica in spanec, srčno utripanje mu počne pojemati in naposled popolnoma omotvičen izdahne. Če pa bolnik okreva, izgine polagoma v 1—2 dneh neobčutljivost, brez posebnih zlih posledic se prebudi iz omotice in v kratkem je čil in zdrav.

Naj omenim tu še na kratko Calmettovo lečenje kačjega ugriza; sicer je to že izven mej naše tvarine, pa gotovo bode zanimal cenjenega bralca ta krasni napredek prirodne vede. Načelo je isto kakor pri cepljenju proti steklini ali davici. Calmette cepi konje s kačjim strupom, počenši s silno majhnimi množinami, ki jih konji brez opasnosti preneso; polagoma stopnjuje množino vcepljenega strupa bolj in bolj. Živalsko telo se namreč počasi privadi na otrov, tako da prenese konj po par tednih že dvajsetkratno množino strupa, ki je drugim konjem smrtonosna in naposled, po 16 mesecih, celo dvestokratno množino. Vzrok tej prikazni je ta, da se stvarjajo v krvi polagoma snovi, takozvani antitoksini, ki se vežejo s toksini v neškodljive spojine. Ko so konji dovolj

¹ Zakaj vpliva žganje tako blagodejno na zle posledice kačjega ugriza, še ni natančno pojasnjeno. Da otrova ne razkroji, vemo, kajti kačji otrov ostane v alkoholu neizpremenjen. Najbrže pospešuje alkohol izločevanje strupa v želodcu. Iki alkohol namreč silno razdraži želodčno sluznico, vsled tega se razširijo v njej žile in njih vejice, kar ima zopet za posledico, da se brže izločuje strup v želodec, kjer je seveda neškodljiv.

nedovzetni za strup, jim pušča kri, iz katere dobavlja sirotko. Če vbrižgamo živali ali človeku, ki ga je uklala kača, 10—20 gramov te sirotke v žile, nima ugriz prav nobene zle posledice. Seveda je treba za otrov vsake kače vrste druge sirotke; če smo cepili konja s strupom naočarke, tedaj nas varuje njegova sirotka le proti posledicam ugriza naočarke. Vendar se je posrečilo dobavljati tudi zdravilno sirotko zoper strup več različnih kač in sicer na ta način, da so cepili konja ob enem z več različnimi otrovi. Slavni učenjak, ki je rešil že toliko tisoč ljudi gotove smrti, je izkusil po naključju sam na sebi svoje odkritje. Nekoč se je pri predavanju, ko je kazal, kako odvzemati naočarki strup, tako neprevidno približal kači, da ga je krepko uklala. Calmette seže takoj po steklenici z zdravilno sirotko, si jo vbrižga in nadaljuje ob ogromnem aplavzu svojih slušateljev hladnokrvno svoje predavanje. Ostal je popolnoma nepoškodovan.

Pa strupen ni samo sok žleze-strupnice, nego strupena je cela kača, vse tekočine njenega telesa delujejo otrovno, ako jih vbrižgamo drugi živali. Pa ne samo kače z otrovnim organom, tudi takozvane nestrupene kače, naša belouška in smokulja, imajo v krvi pa tudi v ustnem soku strupene snovi; pa ker se v prirodi nikdar ne prigodi, da bi se kri take kače pomešala s krvjo druge živali, ta strupenost ne pride v poštev. Otrovnost belouškine krvi je torej prikazen, ki za žival nima nobenega pomena, lep primer, da je „smotrenost“ žive prirode le navidezna.

Dasi so kače-strupnice usposobljene ugonabljeti s svojim pogubonosnim orožjem tudi živali mnogo večje nego so one same, so njih navadna hrana le manjše živali, ki jih kače obvladujejo brez posebnega boja. Naš gad se hrani z mišmi in krti, tuptam izprazni ptičje gnezdo, pa tudi žab in krastač ne zaničuje. Te živali seveda takoj poginejo, če jih je zadel strupeni zob, le malo minut — in po njih je. Tudi jedilni list najhujših strupenic se ne razlikuje mnogo od gadovega: naočarka ceni v prvi vrsti razne večje kuščarje, žabe in manjše glodavce, za priboljšek kako kokoš ali jerebico, istotako tudi klopotača. Iz opazovanj Audubona vemo, da ume slednja zelo spretno loviti vervece.

Že dolgo je znano, da mnogo živali ne pobegne, ako se jim bliža kača, nego ostanejo okamenele na svojem mestu, ne da bi trenile, kot da so začarane. To je dalo povod mnenju, da imajo kače neko tajinstveno moč, „strupen dih“, ali pa da „hipnotizirajo“

plen s svojim srepim pogledom. Kakor pokazujejo natančna opazovanja, ni na stvari ničesar čudežnega. Veliko živali namreč ne pozna kač kot sovražnih jim bitij. Ako se kača brzo giblje, pač beže kakor pred vsemi hitro premikajočimi se predmeti; če pa se jim bliža kača počasi, nimajo nobenega strahu pred njo, njih nagon nima za kačo nikake reakcije, temveč le radovedno ogledujejo ne-navadno prikazen; slično kakor se tudi ptič ne vstraši palice, ako mu jo pomoliš prav počasi, nego jo mirno motri. Le opice poznajo kače dobro ter beže, če jih le od daleč ugledajo. Da nimajo glodavci nobenega strahu pred kačami, nam kažejo poskusi. Deli so h klopotači veliko podgano. Klopotača zvita v svitek je vzravkala glavo in mrklo gledala pritepenko, grozeče klopotač s svojim repom. Pa podgana se ni brigala za grde poglede, nego je počela oglodovati svojega nasprotnika sredi telesa ter zagrizla veliko luknjo vanjo, da je poginil! Istotako so opazovali, da so tri miši, ki so jih zaprli med okno h gadu, tega oglodale in do kosti razgrizle. Da se kače v teh slučajih niso znale braniti, je pač tako razlagati, da so njih duševne zmožnosti na silno nizki stopnji in so prilagojeni njih nagoni le prilikam, kakor jih nudi prosta priroda.

Pa tudi v prirodi imajo kače-strupenice nasprotnikov, kateri so jim kos. Srditi boji so posledica tega razmerja, boji v katerih so kače več ali manj v obrambi in kaj lahko podležejo kljub svojemu toli opasnemu orožju.

Razne ptice - ujede se dokaj rade lotijo kač. Kot obramba jim služi pri napadih na kače njihovo perje, s katerim prestrezajo ugrize, ali pa se dvigajo v zrak, da se ognejo strupenim zobem. Z razno golaznijo, v prvi vrsti pa s kačami, se hrani orel-kačar (*circus gallicus*), kanji podobna ujeda, ki se v poletnem času tudi v naših krajih mudi; prezimuje namreč v severni Afriki. Če se vrže na kačo, jo zgrabi takoj za glavo in je ne izpusti, naj se še tako zvija; pa če mari ne prime kače na pravem mestu, mu golazen vendar ne more mnogo škoditi, ker je perje tako gosto, da ga dobro čuva pred strupniki. Tudi za kragulja (*astur palumbarius*) je ugotovljeno, da si rad privošči gada ali modrasa. V bližini Monakovega so opazovali tak boj. Na planoti blizu male šume se je solnčil gad. Naenkrat se bliskoma spusti nanj iz višine kragulj. Gad vzpne takoj glavo proti njemu in mu pokaže zobe. Kragulj se brzo dvigne, da se mu izogne. Med tem jo hoče gad pobrisati v bližnjo šumo. Kragulj pa se hitro zopet vrže na bežečega gada, ga zagrabi s kremplji za rep in poleti z njim v zrak. Zibajoč se sem-

tertje skuša gad z glavo doseči svojega nasprotnika, da ga ukolje, toda ta ga brž izpusti, da pade v globočino. Gad, ki se je potolkel, se zvije v svitek, a ima še toliko moči, da dvigne glavo in se postavi v bran, ko se mu kragulj zopet približa. S svojimi perotni ga poskuša kragulj pobiti, pa se mu ne posreči. Naenkrat pa šine ujeda od strani urno s kljunom proti glavi strupnice, ki takoj na to smrtno zadeta tleskne po tleh. V naslednjem trenutku že drži kragulj glavo v kljunu, jo stare ter se dvigne nato s plenom pod oblake.

Malodane izključno s kačami se živi ujeda iz tropične Afrike, dolgonogi jastreb-perjaničar (*Gypogeranus serpentarius*). Ta čudna ptica je žerjavove velikosti, ima slično dolge krake, toda oborožena s krepkimi kremplji, telo pa je prave ujede; raz glavo mu štrle nalik grivi dolga peresa, zato ga nemški zovejo „sekretár“, ker spominja na pisača, ki si je zataknil pisalno pero za uho. Ta ptica se z neverjetno spretnostjo navaljuje na vsakovrstne kače. Verreaux zelo živo popisuje boj perjaničarja s ščitarko. Začne se boj s tem, da se ptiču našopiri perjanica. Divje se vrže na kačo ter jo brzo česne s svojimi kremplji. Časih jo pobije na mah. Če pa ni takoj uspel in se ščitarka razjarjena dvigne, mora perjaničar zopet odskočiti, ali pa prestreže naval s svojimi perotni. V pripravnem trenutku se navali zopet z novo močjo in ponavlja svoje jurišanje tako dolgo, dokler se kača ne zgrudi vsa izmučena. Nato ji zlomi hrbtenico ter jo pograbi s kljunom za tilnik. Brez pomisleka jo začne sedaj parati s kremplji in po nekaj minutah jo je pokosil, izvzemši glavo, ki jo končno razdrobi s kljunom. Časih pa pohabi kačo na slični način kakor kragulj, da se dviga z njo v zrak ter jo izpusti na tla.

Pa tudi med sesavci imajo kače nekaj neizprosni sovražnikov, ki so jim morda še opasnejši od ptic, kajti več ali manj so za kačji otrov nedovzetni. Naš jež je tak junak. Kakor se zdi neroden, je vendar zelo spreten, če gre za to, da ugonobi kačo. Razni prirodoslovci so že preskušavali te ježeve sposobnosti in opazovali njegove boje s strupeno golaznijo. Če ugleda jež gada, tedaj takoj izpremeni svojo hojo. Neokretno tekanje zamenja s čudnim drsenjem. Plazi se nekako po trebuhu, pa tako, da nog niti videti ni. Bodice se mu postavijo pokonci, posebno se našopiri čop bodic, ki ga ima na glavi; rilček mu zato skoro izgine pod iglastim ščitom. Vsi mehki deli so torej zavarovani z naperjenimi bodicami proti ugrizom. Tako polagoma drsi strupenici nasproti. Gad, ki je ježa opazil, se

vzravna, dvigne glavo in divje sikajoč zasleduje z mrklimi pogledi kretanje napadalca. Jež pritisne rilček k tlom, da ga popolnoma zakrije s štrlečimi bodicami, ter popade s svojimi ostrimi zobčki gada za rep. Ta se besno vrže na bodečega gosta, grize in sika, pa mu ne more do živega. Kamor se zažene, povsodi mu štrle le bodice nasproti, ostre bodice, ki mu kmalu vremo vse veselje do nadaljnjih napadov. Krvaveč na gobcu jo izkuša gad pobrisati, pa zaman. Bodeči stric ga ne izpusti, nego potegne telo golazni pod svoj trebuh in grize po repu navzgor ter ji lomi hrbtenico. Gadu ne preostane drugega, nego zopet in zopet udrihati po napadalcu, seveda le po njegovem bodečem kožu. Pa vedno slabši so gadovi naskoki. Ko je strupenica že dovolj utrujena, plane jež v pripravnem trenutku silno urno nanjo ter jo zagrabi za glavo. Stare jo ter počne z južino, ki se jenja navadno šele, ko je od gada ostalo le še par koščenih ostankov.

Vendar se dogodi, da ukolje gad ježa za rilec. Pa jež se ne zmeni mnogo za to, kvečemu malo zagodnja in mirno nadaljuje svoje delo. Pri različnih poskusih, ki jih je proizvel Lenz, niso gadovi ugrizi ježu prav nič škodili. Iz tega so sklepali, da je jež nedovzeten za strup. Razni novejši opazovalci so pa vendar doživeli slučaje, da je jež uklan od gada poginil. Zato so začeli dvomiti o domnevani lastnosti ježevi. Toda jako točna raziskovanja Phyllis in Bertranda, ki sta vbrizgala ježu različnih otrovov, kažejo, da je jež res zavarovan proti otrovu, seveda ne popolnoma. Vsekakor prenese jež brez škode štiridesetkrat večjo množino otrova kakor morski prašiček enake velikosti. Jež ima v krvi gotove snovi, ki se spajajo s kačjim strupom v neškodljivo tvarino. Seveda ni množina teh branilnih snovi neomejena. Le gotovo količino strupa more premagati; če je pa strupa več, ga ostane nekaj neizpremenjenega, in tedaj tudi ježu ni pomoči, nego mora poginiti. Pa tudi v tem slučaju deluje strup mnogo počasnejše kakor pri drugih živalih. Morski prašiček pogine že po 5—8 minutah, ježa pa strup ugonobi še le po 1—2 urah. Ker pa navadno gad že v početku večina strupa izprazni na bodice, strup, ki mu še preostane, ne zadostuje več, da bi škodil ježu, ako ga ukolje pri poznejšem ruvanju.

Tudi egiptovski *ihnevmon* (*herpestes ichneumon*), kuni podobna zver iz rodu cibetovk, in nekateri južnoameriški žerjavi so nedovzetni za kačji otrov, pa ne v toliki meri kakor jež. Vendar se dandanes *ihnevmon*, ki sta pisala o njem že Elijan in Plinij,

da ugonablja strupene kače, kaj malo poslučuje teh svojih krepostnih nagonov, nego tem rajši krade kokoši in drugo perotnino.

Za kačji otrov so nadalje več ali manj neobčutljive kače same, otrovne in neotrovne. Lasten strup nobeni kači nič ne škoduje in ga prenese brez zlih posledic v poljubni meri. Pa tudi otrovi drugih vrst so v manjših množinah neškodljivi.

Zato nahajamo nekaj nestrupenih kač, ki s posebnim zadovoljstvom napadajo strupenice. Odlikuje se zlasti južnoameriška musurama (rhachidelus brazili). Ta kača, ki je bližnja sorodnica belouške, doseže dolžino do dva metra. Nekako sovraštvo obstoji med njo in strupenicami, preganja jih, kjer jih zaloti. Ne vstraši se nobene, niti strašne žararake. Pri svojih napadih se vrže musurama svojemu nasprotniku naravnost v lice; ume se strupenice tako spretno lotiti, da jo vedno zagrabi za glavo. To je seveda jako važno, kajti strupenica se ne more več braniti in gristi, ako ji je muserama s svojimi čeljustmi zastrla oko in stisnila gobec. Vse otepanje in zvijanje je zastonj; počasi ali sigurno zavračujo zmagovalka svojega nasprotnika vase. Po ure in ure trpi to požiranje, a musurama ne miruje, dokler ne zmaši žrtve do zadnjega konca v svoj goltanec. Musurama je radi teh svojih junaških bojov v Braziliji zelo priljubljena. Kakor imamo pri nas po hišah mačko, da lovi miši, tako goje brazilski naselniki musuramo, ki čuva, da se ne prikrade v hišo kako strupenica.

(Konec prihodnjič.)

Anton Gaspari:

Tožba.

Videla v jutru na gorah sem sveže snegove:
z belimi kučmami kriti so bili vrhovi,
čisti vsi, mirni, tihi, brez groma,
kot bi počivali ali slavili svoj praznik. —

Ti si v teh gorah — zrla sem Tvoje sledove —
zdaj ni jih več — zasuli so jih snegovi —
vsa ta svetost, ta mir, ta tišina
stiska srce mi, misel tja gori mi roma:
Tako je pri nas, ko napravljajo se k pogrebu!

Dr. I. Šorli:

Olgina sobica.

Star pravnik, ki je izvrševal svojo prakso še v onih lepih časih, ko ni šlo vse le po trdih paragrafi in je opravil marsikak posel edino le po zakonih zdravega razuma, mi je povedal nekoč tole dogodbo:

Sami veste iz lastne izkušnje, da pride eden ali drug izmed pogodnikov, posebno gosposkih, prej k človeku, da bi se posvetoval, kako bi najbolj kazalo napraviti. Tudi je le naravno, da se želijo pomeniti ljudje v tem slučaju brez prič. Zato se mi ni zdelo nič čudno, da je pomignil mlad gospod, ko me je našel v glavni pisarniški sobi, proti mojim vratom. Toda postal sem vendar pozoren, ko sem zapazil, v kaki zadregi išče besed, da bi mi razložil.

„Kolikor vas razumem, vam hoče vaša teta prodati svojo hišo in vse svoje drugo premoženje,“ sem mu pomagal. „Mogoče pa, da jej v resnici ne bo treba izplačati ničesar od te kupnine in da vam vse skupaj pravzaprav daruje?“

„Ne, ne! Kolikor sem rekel, ji prav res odštejem na roko. Sicer je nekaj več vredno; toda če mi hoče kdo dati za deset kron stvar, ki je stala njega samega sto kron, to vendar ni prepovedano? Tu torej ni ovire; ampak ... No, da vam povem, kar vem: Moja teta ima neko čudno fiksno idejo, ali kakor bi se to imenovalo ... In zato sem se bal, da bi se morda branili imeti z njo opravka, ako vam prej ne pojasnim, kako je z njo.“

„Pa ne, da bi ...“

„Da bi ne vedela, kaj dela? Niti misliti ne! Moja teta je drugače najpametnejša ženska, to vam potrdi vsak, ki jo pozna. In ravno na tem mi je bilo, da povprašate sami, ako bi imeli le najmanjši dvom. Sicer pa boste itak vedeli. Edino tam boste ostrmeli, ko bo zahtevala, da se zapiše za njeno hčerko Olgo sobico v prvem nadstropju, ki jo je imela do svoje smrti, in da se jo tudi intabulira za to pravico.“

„Do svoje smrti, ste rekli?“

„Saj to je ravno ... Moja teta namreč noče verjeti, da je dekle res umrlo ... In prosil bi vas prav lepo, da jej v tej stvari ne oporekate preveč ... Mogoče se vendar posreči, da jo prego-

vorimo na kak drug način. Sicer pa bi v pogodbi niti ne bilo treba omenjati, da je umrla. Če bi se naredili tudi mi, kakor bi verjeli, da bo dekle sobo res rabilo . . . Jaz bi vsaj ne imel ničesar proti temu, ako bi se celo vknjižila.“

„Verjamem! Vedno še bolje, ako je deset mrtvih vknjiženih, nego en živ, in sem se nasmehnil. Ampak najbolje bo, ako pošljete teto najprej enkrat samo sem in pridete šele nato vprašat, kako sem opravil.“

Zdaj sem mislil, da sem že precej na jasnem, s kakimi ljudmi imam posla: s kako polblazno staro žensko, katero bi prijazen nečak rad še pravočasno obral, to se pravi, predno pride pod kuratelo ali pa vsaj ob zadnjo trohico svoje pameti, da ni niti za testament več. Človek izgublja čas in slednjič izprevidi, da je bil ves trud zaman. Vstal sem torej hitro, sem ga spremil do vrat in bi bil najrajši, da bi ne bilo ne enega ne drugega več nazaj.

Toda že popoldne je prišla teta sama. Ostrmel sem, ko mi je povedala svoje ime in po kakih opravkih prihaja. Ta elegantna, lepa in še mlada dama ni imela pač nič takega na sebi, kar bi bilo vzbujalo kake dvome o njenem duševnem zdravju. Posebno, ko so bile njene oči tako čudovito mirne in jasne, da bi me bili prese-netile še zunaj na cesti.

Sedla je in mi je povedala popolnoma jasno in določno, da misli prodati hišo in posestvo svojemu nečaku za toliko in toliko. Njej se ne noče več, da bi sama upravljala in dene ta denar rajša na obresti. Ampak stanovanje si le še prdrži v hiši, in sicer dve sobi zase in eno sobo za svojo hčer.

„Vi, gospa, in vaša gospodična hčerka najbrže že sedaj stanujeta v teh treh sobah?“ sem vprašal.

„To se pravi . . . jaz imam sama zase dve sobi, za hčer pa bi rada prihranila eno, ko se vrne . . .“

„Aha, gospodična je začasno odsotna?“

„Da . . . moje hčerke sedaj ni tu,“ je rekla po kratkem pomisleku z odločnim glasom.

„Kje pa je, če smem vprašati? Treba bi bilo v pogodbi vendar omeniti . . .“

Oči so se ji zbegale in počasi ji je šla rdečica v blede lica. Potem se ji je glava povescila in komaj slišno je izpregovorila:

„Moja hči je, kakor se pravi, umrla.“

„Umrla?“ sem vprašal mirno in sem potem čakal.

Toda čakal sem zaman, zakaj ostala je nepremično tako, samo fini, dolgi prsti njene desnice so se včasih zganili na njenem krilu iz črne svile.

„Da gospodične hčerke ni več, ste rekli, gospa,“ sem opomnil čez nekaj časa.

Strepetala je in potem je počasi zopet privzdignila glavo in mi pogledala naravnost v oči.

„Ne vem, kak človek ste, gospod, in ne vem, kako bi z vami o tem govorila . . .“ je rekla tiho. „Če vam najprej sama povem, da je moja hčerka umrla, potem pa zahtevam, da se v resni pogodbi skrbim za njene pravice, si seveda ne morete misliti drugega, nego da imate opraviti z revo, ki ji je smrt njenega edinega otroka vse zmešala v njeni ubogi glavi. Prosim, prosim, — saj vem, da ste ljubeznivi in porečete, da ne . . . Kdo bi tudi ne imel usmiljenja z nesrečno materjo! . . . Ampak jaz bi rada, da bi me ne gledali s takimi očmi, ko me tudi res še ni treba . . . Zakaj to mi boste brezdvomno priznali, da je premnogo stvari na svetu, ki so vendarle drugačne, nego jih vidi navadno človeško oko . . . ali pravzaprav kakor jih vidi človeško oko pri belem dnevu . . .“

„Seveda to rad priznavam!“ sem vzkliknil z gorkim prepričanjem, že nekoliko prevzet njenega tajinstvenega, zasanjanega pripovedovanja.

„No, vidite . . . In morda se vam potem moje besede vendar ne bodo zdele tako strašno nesmiselne. Seveda je moja hči umrla, jaz sama sem ji zatisnila oči, sama sem videla, kako so jo položili v krsto in jo zabili, sama sem jo spremila tja ven na pokopališče in sem slišala, kako je zabobnelo na njo . . . In lahko mi verjamete, da se nisem vdajala tiste strašne dni prav nobenemu upanju . . . Ampak potem je videl Bog, da ne morem prenašati in se me je usmilil . . .“

Zopet se ji je bila polagoma povescila glava in zopet se je izgubila . . . Nervozno se ji je premikala roka po krilu sem in tja.

Naslonil sem se bil nazaj na svoj stol in je nisem hotel motiti z nobeno besedo več. Stemnilo se je bilo že skoraj popolnoma, a še mislil nisem, da bi dal prinesiti luč.

„Vem, da se vam bom zdela zopet čudna, pa je vseeno res!“ je pričela slednjič še bolj počasi in s še bolj zamolklim glasom. „Namreč moja hči je prišla že prvo noč, ko so jo bili odnesli, zopet k meni . . . in prihaja od takrat vsako noč. Kaj ne, vi porečete, da sem blazna?“

„Nikakor ne, gospa! Če bi se mi bilo zdelo vaše govorjenje takoj izpočetka malo čudno, bi mi ne bili smeli šteti za zlo, zdaj je pa že čas, da vas pričnem umevati.“

„Res? Vi se mi torej ne smeteje? Saj sem si precej mislila, ko ste me tako potrpežljivo poslušali. Človek je vaje, da se mu ljudje samo rogajo in je tem bolj vesel, če najde koga, ki vsaj počaka prej, da mu pojasnim, kako je z menoj. Saj vem prav natanko, kaj si porečete na primer vi v svojem srcu, ko pojdem: Halucinacije! Reva ne misli noč in dan nič drugega, nego na svojega otroka, pa vstane, ko leži sama v svoji sobi, iz njene bolne glave slika njenega otroka, da se ji zdi, kakor da ga vidi resnično pred seboj . . . Ampak zatrjujem vam, gospod, da se motite, ako mislite, da je tako in da se mi samo zdi. Jaz le obžalujem, da nima nihče poguma priti v mojo sobo in počakati. Olga pride namreč vsak večer točno ob enajstih, včasih še nekoliko prej . . .“

„Do kdaj pa ostane?“

„Kakor je, kakor se imava pogovoriti . . . O, včasih se dela že dan, ko še sedi na moji postelji.“

„Torej prav do vaše postelje pride?“

„Moj Bog! Kakor midva zdaj tukaj, tako sediva skupaj. Ko odpre vrata, pride naravnost k meni, se nasloni nad me, da jo držim lahko okrog pasu, pa ostaneva tako cele ure.“

„In vam seveda pove tudi, kje je sedaj?“

„O, na onem svetu je, to se razume. Ampak na vsak način se še povrne, to mi zatrjuje prav vsak večer. Saj mi je tudi sama rekla, naj jej prihranim njeno sobico, ko sem ji povedala, da mislim prodati.“

„Koliko let pa ima že gospodična, da bom vedel zaradi pogodbe?“

„Čakajte . . . takrat, ko je umrla, jih je imela petnajst, in zdaj o sv. Treh kraljih bo ravno tri leta od takrat. Osemnajst let ima sedaj. O, tako cvetoče dekle je, da jo je veselje pogledati!“

Zunaj v veliki sobi so bili prižgali že luč in v širokem pramenu je silila skozi vrata, ki so bila v gorenjem delu steklena. Nekaj kakor groza me je bilo te črne prikazni tu pred menoj, ki je govorila vsako noč s svojo mrtvo hčerjo . . .

„To mora priti torej vsekakor v pogodbo!“ se je oglasila nenkrat naglo in je vstala. „Drugo je itak vse tako, kakor se pač vrše navadno take stvari.“

„Prav, gospa . . . Samo še nekaj bi vam vseeno rad omenil . . . Glejte, gospa, jaz sem vas umel . . . Ampak sami ste rekli prej, kako težko je najti ljudi, ki bi se ne rogali vsemu, česar ne dosežejo s svojimi peterimi čuti . . . Ali bi ne bila prava profanacija vaše nežne ljubezni do hčerke, da bi govorili o tem v takem prozaičnem in popolnoma javnem dokumentu? Zakaj take stvari gredo na razne oblasti in bogve kakemu teslu bi še prišle v roke. Jaz bi torej svetoval, da bi se vaše gospodične hčerke v pravi pogodbi niti ne omenjalo, ampak bi si le vi pridržali prosto porabo treh sob v prodani hiši, med temi tudi sobo gospodične Olge. V posebni izjavi pa bi vaš nečak priznal, da je izgovorjena ta sobica zanj o ter bi se zavezal, da jo odstopi gospodični, kadar se vrne.“

Pomislila je in potem počasi prikimala.

„Vse prav in jaz vam popolnoma zaupam. Samo en pomislek imam: Kaj pa, če bi se moja hči vrnila šele po moji smrti?“

„Ah, gospa, na to še misliti ni. Kaj pa bi delala vaša hčerka brez vas na tem svetu? Saj potem bi vas imela itak tam.“

To pojasnilo jo je popolnoma zadovoljilo in odšla je s pri-srčnimi besedami za moje potrpljenje. —

In drugi dan sta prišla z nečakom. Razgovorili smo se še enkrat popolnoma trezno in pametno o vseh pogojih; samo ko smo prišli zopet na hčerkinu sobico, so se ji vnovič zasenčile oči.

In zapazil sem isto, ko smo jima čitali že izgotovljeno pogodbo. Glavno kupno pogodbo je poslušala s popolnoma treznim obrazom, celo z nekoliko one trde, skoraj odurne rezkosti okrog usten, ki jo imamo često priliko opazovati pri ženskah, ki imajo premoženje in se razumejo na kupčijo. Kakor hitro pa sem vzel v roko dodatno izjavo o pravicah njene hčerke, je vsa strepetala in je hotela slišati vsako besedo jasno in natanko. In s srečnim nasmehom je podpisala in listino skrbno spravila v svojo torbico.

Kristina :

Pesmi.

I.

Misli vijolične
vpletene v sanje,
veš le ti zanje
sredi noči . . .

S cvetjem so venčani
najini dnevi,
solnčni odsevi
tih nasmehljaj . . .

Kralj ti, kraljica jaz,
ves je v škrlatu,
blesku in zlatu
najin prestol.

II.

Gledam v tople tvoje oči
vse noči,
gledam tvoj drag mi obraz
vsaki čas.

Lahen krog usten plove nasmeh
v teh nočeh,
misel vsaka je čist kristal,
želja srebrn val. —

Zunaj mlado jutro žari,
v kelihu cveta blesti,
sladek opoj je ljubezni razlit,
v duše globini skrit.

Dr. Ilešič:

„Matica Dalmatinska“.

„Matica Dalmatinska“ je za svojo petdesetletnico (1862—1912) izdala o svojem razvoju spominsko knjigo, ki jo je napisal njen tajnik, zaderski profesor dr. Peter Karlič.¹

„Matica Dalmatinska“ spada med mlajše slovanske Matice. Najstarejša je „Matica Srpska“ v Novem Sadu, ki se je ustanovila l. 1826 (izprva v Budimpešti). Istega leta je sprožil misel takega književnega društva za Hrvatsko Slavonec Adam Filipović, pa to je bila le misel, ki se je izgubila v obči pustinji one dobe. Šele impulzivni Gajev ilirski pokret je dal Hrvatom Matico. L. 1842 se je razvila iz zagrebške „Čitalnice“ današnja „Matica Hrvatska“, takrat imenovana „Ilirska“. Precej pred njo (1829) so zlasti po zaslugi Palackega dobili Čehi svojo „Matico Češko“. Še dandanes deluje „Matica Moravska“ v Brnu, ki ji je začetek v letu 1852. Češka „Matice lidu“ je iz l. 1867.² Za Čehi pridejo na vrsto Lužiški Srbi, ki imajo „Maćico Serbsko“ iz l. 1847.³ Burno leto 1848 je rodilo „Gališko-rusko matico“. Žalostno zgodovino je imela slovaška „Matica Slovenska“, ki se je ustanovila v Turčanskem Sv. Martinu leta 1862; že l. 1875 jo je ogrska vlada razpustila ter ji premoženje zasegla. Najmlajše društvo tega imena je „Matica Srpska“ v Dubrovniku, ustanovljena 1909, stoječa pod pravoslavno-cerkveno upravo. Malo pozneje so si ustanovili Bolgari v Turčiji posebno „Matico“, namenjeno pač zlasti za Macedonijo, ki je tudi izdala nekoliko publikacij, katero pa so najbrž zadušili pred tremi leti vojni dogodki. Po svojem značaju in delovanju je „Maticam“ podobna „Srpska književna zadruga“.

Eno leto mlajša od bivše slovaške in od „Matice Dalmatinske“, je bila ljubljanska „Matica Slovenska“ (1863). Baš nastanek „Ma-

¹ Matica Dalmatinska. Dio I. - III. U Zadru 1913. Izdala „Matica Dalmatinska“. V 80. 202 str. Osem slik. — Prvi del, to je zgodovina „Matice Dalmatinske“ do l. 1865, je izšel zase že 1907.

² Ne književno, ampak šolsko-obrambno društvo je češka „Matice školska“. Pedagoško društvo je „Komenského evaŋgelická matice“. Primeri „Slovensko školsko matico“.

³ Ob njeni petdesetletnici ji je napisal zgodovino dr. A. Muka: „Zapiski Maćicy Serbskeje v Budyšinje“.

tice Dalmatinske“ je bil najbrž končni povod, da se je ustanovila v Ljubljani „Matica Slovenska“ (Grafenauer, Zgodovina II., 79).

Ko smo hoteli pisati zgodovino „Matice Slovenske“, smo preljeli zgodovino njene dalmatinske vrstnice.

Prva doba „Matice Dalmatinske“ je tesno združena z imenom dr. Božidara Petranovića, roj. l. 1809 v Šibeniku. L. 1848 je bil Petranović izvoljen v državni zbor in sredi vrtinca takratnega političnega in slovanskega življenja je v praškem časopisu „Lipa Slovanska“ priobčil oglas o nameravani ustanovitvi „Matice Dalmatinske“ ter prosil Čehe, naj bi denarno prispevali za njo, češ od ubogih svojih slovanskih zemljakov se ne more nadejati denarne pomoči. Nabral je pač nekaj denarja, a absolutizem, ki je kmalu prišel, ni dopustil, da bi se stvar ugodno dalje razvijala ali udejevala. Od l. 1853 dalje je bila nabrana vsota deponirana pri „Matici Ilirski“ v Zagrebu. Z l. 1860 so nastale svobodnejše razmere ter se je 27. julija 1862 končno ustanovila „Matica Dalmatinska“ s sedežem v Zadru. Za predsednika je bil „enoglasno brez glasovanja“ izbran pravoslavni dr. Petranović. Odbor je imel takoj neprilike: podpredsednik prof. dr. Pulić je bil 1863 premeščen na Tirolsko, dr. Mihovilu Klaiću in popu Ivanu Danilovu je bila odpovedana profesorska služba na gimnaziji v Zadru, istotako pesniku Jovanu Sundečiću, ki je bil že deset let pomožni učitelj bogoslovja v Zadru. Petranović je umrl l. 1874 v Benetkah. Sledečega leta je bil izvoljen za predsednika znani politik dr. M. Klaić, ki je predsedoval Matici 20 let. Od 1896 so se v predsedništvu vrstili duhovnik prof. Mate Nekić, prof. Marcel Kušar, Pavel Relja pl. Ohmučević in dr. Dragomir pl. Dominis. Leta 1907 je prevzel predsedništvo književnik R. Katalinić-Jeretov, a 1910 dr. Pero Klaić (sin Mihovilov); po njegovi smrti je bil 1911 za predsednika izvoljen duhovnik dr. Mirko Perković.

Kakor „Matica Slovenska“ je začela tudi „Matica Dalmatinska“ svoje delo s „Koledarjem“ (1863), ki ga je izdajala trajno; včasih je bila to edina publikacija. L. 1865 je prvič izdala „Narodne pjesme“, ki so doživele sedem izdanj; to je bila pač njena najbolj uspela knjiga. L. 1867 je priobčila „Viški boj“, pesnitev Črnogorca Save Martinovića o slavodobitnem boju pod Visom, a 1868 Njegušev „Gorski venec“. Nato se je Matica obrnila k praktični vzgoji naroda ter prirejala prevode angleške, italijanske in francoske knjige. Politično-upravnim svrham so služile knjige: „Ručna knjiga za občinare, za občinske upravitelje i perovodje“ (1868), „Hrvatski perovodja“ (1869), „Tumač za činovnike“ (1872). L. 1897 je Matica začela iz-

dajati „Pučku knjigu“ (v dveh letih pet zveščičev) z namenom, da pospešuje živinorejo, čebelarstvo, sadjarstvo itd.

L. 1907 se je smer delovanja obrnila; tega leta sta z Matično podporo izšli Vojnovičeva „Smrt Majke Jugovića“ in Tresičev potopis po Ameriki „Preko Atlantika do Pacifika“; l. 1909 je Matica izdala Schubertovo „Geologijo Dalmacije v hrvatskem prevodu“, l. 1910 predavanje Ivana Lupisa: „O iseljivanju našeg naroda i o Americi“, l. 1911 Tresičevo dramo „Život kralja Hiruda“, predavanje dr. Kučere: „Iz velikog i malog svijeta“, l. 1912 Karličevo študijo „Kraljevski Dalmatin 1806—1810“ in knjižico o „Filokseri“. S tem letom pa se je še izvršilo književno ujedinjenje z „Matico Hrvatsko“ v Zagrebu.

Kakor je razvidno iz tega pregleda, ni bilo Matično književno delo bogato, več let jo je reševal „Koledar“. Po l. 1904 Matica ni izdala dve leti ničesar; niti skupščine niti odborove seje takrat niso bile sklepčne. Že naglo menjavanje predsedništva (bilo je v zadnjih 20 letih 7 predsednikov) kaže, da v Matici nekaj ni bilo v redu. Mnogo načrtov je ostalo na papirju. L. 1863 in iznova 1869 se je sprožila misel, izdati kratko jugoslovansko zgodovino ali nadaljevanje Kačića, dvakrat: „Zemljepis“ za ljudstvo; l. 1871 se je predlagalo, naj bi se izdelal topografski imenik in imenik rodbinskih in osebnih imen Dalmacije v obliki slovarja. L. 1872 je poseben odbor sestavil osnovo „Poljedelske knjige za ljudstvo“; razpisala se je nagrada, a na rokopis se je čakalo zaman. Dvakrat je bil z Matico v zvezi književno-poučni list. Od l. 1884—1887 in 1891—1894 je njen tajnik Šimić izdajal „Iskro“. L. 1901 pa je Matica sama začela izdajati književno-znanstven časopis „Glasnik Matice Dalmatinske“, bolj znanstven nego zabaven in zato malo popularen; prenehal je že l. 1904.

Na glavnih skupščinah in odborovih sejah so se stavili razni predlogi, kako „Matici“ pomoči. Včasih so se taki predlogi izročili kakemu pododboru in se s tem pokopali; razpisale so se nagrade tudi za povesti, a enkrat dve leti ni bilo nikakega odziva. Spričo raznih takih programskih debat se je oglasila tudi beseda, češ programov imamo dovolj, ali tistih ni, ki bi jih izvajali. Tajnik Mate Nekić je l. 1878 rekel: „Dajte mi narodne šole, dajte mi ljudi v takem položaju, da se morejo izključno s knjigo baviti, in dam vam brez programa vsako leto jerbas matičnih knjig za pouk in zabavo“. Včasih se je iskala rešitev v predlogu, da naj se zvišajo honorarji, pa bo vse dobro, drugič zopet se je naglašala malobrojnost naroda,

zlasti rodoljubne inteligence, italijanski značaj Zadra itd. Ko se je na skupščini l. 1882 zopet trdilo, da se vse Matično delo vrti ob „Koledarju“ ter so se iznova iskali vzroki stagnacije, je vstal znani učenjak don Bulić in je predlagal, naj „Matica Dalmatinska“ stopi v zvezo z „Matico Hrvatsko“ v Zagrebu ter ji predlaga stvarno ujedinjenje obeh društev: „Matica Dalmatinska“ naj izroča za določeno dobo svoje dohodke „Matici Hrvatski“, ta pa naj poleg svojih knjig iz onih dohodkov izda še knjige pod naslovom „Matice Dalmatinske“. Razvile so se dolge debate. Ker se Bulićevemu predlogu ni dalo stvarno prigovarjati, so pa njegovi nasprotniki stvar „motali sem in tja“ tako dolgo, da je predlog končno propadel. Kazimir Ljubić je vprašanje iznova sprožil na skupščinah l. 1889 in 1891 ter je tega leta s predlogom tudi prodril, ali končno iz vsega vendarle ni bilo nič. Morali so priti novi časi in novi ljudje. Marca meseca 1910 je odborovi seji „Matice Dalmatinske“ prisostvoval tajnik „Matice Hrvatske“ dr. Bazala, par tednov pozneje tajnik „Matice Dalmatinske“ dr. Karlić glavni skupščini „Matice Hrvatske“; l. 1911 je prišel v Zader predsednik „Matice Hrvatske“ dr. Oton Kučera in uspeh teh dogovorov je bil popoln: v svojem stvarnem delu sta se instituciji zlili, dasi obstoja „Matica Dalmatinska“ formalno in denarno dalje.¹

Čitajoč zgodovino „Matice Dalmatinske“ dobimo vtis, da se je društvo malone ves čas borilo le s svojim siromaštvom, torej le za svoje življenje; kulturnih borb v njem ni bilo, ali vsaj niso probijale na dan. V svojih odborih je imela Matica tudi pravoslavne; pravila ji dopuščajo enako latinske kakor cirilske črke. Kulturnih bojov med naprednimi idejami in konservativnostjo ne zaslediš v Karličevi zgodovini. Take stvari so se najbrž tudi v društvu samem le zadušale in zamolčale; gotovo pa je, da je imel predsednik Katalinić konservativne kroge proti sebi in da je zato odstopil. Kar se tiče pozitivnih programov, opazamo starejšo v bistvu material-nopoučno smer in novejšo smer, ki meri na stran nacionalne beletristike. O prvi smeri bi za drugo polovico prošlega stoletja sodili, da je bila prav umestna, razmeram primerna in zato tudi potrebna; čudno se pri tem zdi na prvi hip, da Matica ni takrat bolje uspevala. Misel sama na sebi je bila dobra, ali vsaka misel je v realizaciji plodovita le, če so ji ostale okoliščnosti prijazne. Takih

¹ Vse točke dogovora so odtisnjene tudi v „Letopisu Mat. Slov.“ za leto 1912, str. 43—45. — Nedomakljiva glavnica Matice Dalmatinske je koncem 1912 znašala 82.400 K.

okolnosti pa v takratni Dalmaciji ni bilo; med nje spada predvsem šolstvo, znanje čitanja in pisanja. Uspehi Matičnega delovanja bi nam bili jasnejši, ko bi nam dr. Karlič natančneje slikal ves kulturni milijê Dalmacije one dobe, zlasti razvoj šolstva in čitalniškega življenja. Taka izvajanja bi bila bolj potrebna nego na pr. slikanje razvoja narodnega preporoda v banovini, ki je za naš predmet le posredno važen, ali naštevaje šolskih banovinskih knjig za Bachovega absolutizma. „Matica“ si je rano štela v zaslugo, da je med izobraženci pospešila pravilno rabo književnega jezika. Gori omenjeni spisi upravnopolitičnega značaja so imeli predvsem jezikovno svrho. L. 1898/99 se je mislilo na izdanje pravniške terminologije.

Slovincem poročati o zgodovini „Matice Dalmatinske“ je bilo potrebno, zakaj dosle se je o njej pri nas vedelo le prav malo. Dalmacija nam je bila že vsled svoje zemljepisne ločenosti še bolj tuja kakor banovini; saj se je tudi o slovenskih razmerah vedelo v Dalmaciji do najnovejših časov prav malo. Vobče pa tudi delo „Matice Dalmatinske“ ni bilo tako silno, da bi moglo zbujati pozornost. Le čisto vnanji so stiki, ki jih nahajam med Slovenci in njo. Ko je l. 1848 Petranović sprožil misel o „Matici Dalmatinski“, je pomoči poprosil tudi Bleiweisovo „Slovensko društvo“ v Ljubljani, a to prošnji ni moglo ugoditi, ker je takrat nabiralo prispevke za Jelačičevo vojsko. Z bogatim darom pa se je „Matica Dalmatinske“ (1867) spomnil Matija Debeljak, profesor nemškega jezika v Benetkah, Milanu in Vidmu. 70.000 fl je ostavil v prosvetne svrhe: eno petino „Matici Dalmatinski“, po eno petino „Matici Slovenski“ in „Družbi sv. Mohorja“, dve petini jugoslovanskemu vseučilišču, ko se ustanovi v Zagrebu. „Matica Dalmatinska“ je prejela 11.000 fl. Odbornik „Matice Dalmatinske“, Stjepan Buzolić je s pesmijo proslavljal slovenskega mecena. Pavlinovičeva knjiga „Radišu Bog pomaže“ je posvečena Debeljakovemu spominu. Pozneje ne nahajam nobenih stikov do najnovejših let, ko smo si osebni znanci segali v roke.

Književna poročila

Oton Župančič: Sto ugank.¹ Prav v sredo med narod spadajo te uganke. V tisto široko, prijetno razpoloženje v zakurjeni kmečki sobi, ko je v zimskih večerih zbrana vsa družina in vzame gospodar pratiko v roke, da pomodruje in jo izpraša po boljših časih. Tik ob pratiko spadajo ta modrovanja: o polju, o hiši, o cerkvi, o zvezdah in o vsem, česar je treba na kmetih.

Čitali jih bodo in ugibali — in prepričan sem: več ko sto ugank bo razvzanih pred njimi, ko preberejo knjižico do konca. Ugledali bodo lepoto, ki so brez zanimanja šli mimo nje poprej, ker je niso opazili.

Tisoč lepote in skrivnosti so nam pokazali iz narave naši moderni — a ni *nikdo* jih razumel skoraj nikdo. Kdo se poglobi v lirsko pesmico, tako da bi videl pred seboj vso njeno izrazitost in jo občutil? — Pri uganki je to drugače. Tukaj se moraš pomuditi in misliti in si predstavljati, primerjati in iskati vezi. Sam moraš ustvarjati s pesnikom, zato stoji nazadnje, ko najdeš razrešitev, tako čudovito plastično vse pred teboj. Nehote se začudiš: Kako da nisem tega videl sam? In vendar je vse res tako! N. pr.:

Pikapolonica, pikapolona
zlezla iz solnčnega zatona;
črna črnikasta,
zlato je pikasta;
širok zemljice
ne najde družice,
pogleda v vodó,
zagleda sestró.

Ali ni vse to res — in krasno, polno zanosa? —

Tako nam je dal Župančič knjigo, ki se bo cela generacija učila iz nje opazovati, gledati, razumevati. Napisal je komentar in uvod svojim delom, napisal poetiko naše moderne.

Dajte mladini te uganke — in vsi bodo razumeli nekoč „Čez plan“ in „Samogovore“!

J. R. Glaser.

Blaž Bevk, Domorodni glasi. Trst 1915. Tiskarna Brunner & drug. M. 80. 128 str.

O Bevkovih „pesnitvah“ je Zvon letos že enkrat povedal svoje mnenje (str. 140). Od zloglasnega Kuobla pa do najnovejših časov ne poznam v slovenski književnosti pisatelja, ki bi se ob popolnem pomanjkanju pesniškega daru in brez najmanjše iskricke zdravega okusa drznil nuditi javnosti take abnormalnosti, kakor so zadnje Bevkove zbirke. Prečitajte, prosim, Bevkov opis Gorice, Trsta, svetovne vojske, Kranjske, morske bitke pri Visu l. 1866, in si ustvarite sodbo sami! Povem Vam, da so tisti hrapavi verzi po latinskih slovnicaх prava delikatesa v primeri z Bevkovim dračjem in osatom, ovitim z Lovro Tomanovo firmo. *Kapistran.*

¹ Prim. oktobrsko štev. str. 479.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru. Urejuje Anton Kaspret. Maribor, 1915. 12. letnik, 1. snopič.

Težavne razmere sedanjega časa so posegle tudi v delokrog mariborskega Zgodovinskega društva. „S težavo smo spravili na dan to številko Časopisa; kdaj bo mogoče izdati naslednjo, ne moremo reči“. Tako se odbor začasno poslavlja od svojih udov ter se ozira s tolažilno nado v neznano bodočnost, da, ko umolknejo topovi, „bo zopet govorilo orožje uma in peresa“.

Štrekljev naslednik na graški slavistični stolici, dr. R. Nachtigall, je začel priobčevati važne doneske k razlagi jezika brižinskih spomenikov. V prvem članku tolmači besedi „v uzrazi“ — v uzmaztue“, kar odgovarja slov. „polhotnost“, ali kakor se je enkrat govorilo, „šušstvo“. Dosedanje razlage obeh besed so zlasti tri, ter so objavljene v dosedanjih treh glavnih izdajah brižinskih spomenikov. Vostokov razlaga besedi iz korena „smak“ (nem. Geschmack), Kopitar jih prevaja z „extra modum, intemperantia“, Vondrák pa s „fornicatio“. Prof. Nachtigall deloma zavrača te razlage, kakor tudi ni zadovoljen s Pintarjevo izpeljavo besede „prešuštvo“ iz „šutv“ („verliebter Narr“) ter trdi, da je slovensko „prešušiti“ (ehbrechen), „prešušnik, prešuštvo“ (Enebruch) popolnoma istega izvira kakor rusko „prisuha“ ali „prisushka“ (Das Anheben einer Zuneigung für jemand; Liebeszauber, Liebesmittel) in slov. sušica. Paralelno je v občešlovanskem korenu smag — (prvotni pomen „izpeči“, „izsušiti“, v prenesenem pomenu najbolj zapadnih in jugozapadnih Slovanov tudi „strastno zaželei“; prim. nem. schmachten) iskati razlago za briž. „v uzrazi“ in „v uzmaztue“. Željno pričakujemo pojasnitve še raznih drugih težkoč, ki jih nudijo brižinski spomeniki. — Dr. Fr. Kovačič dokazuje, da je vlastelinstvo Ceste bilo nekdanj last Heme Piljštanske in da ga je iskati v rogaškem okraju, v nadžupniji Sv. Križa, kateremu je pisatelj določil tudi meje. „S tem posestvom pa je tudi posredno in neposredno združen dobršen del spodnještajerske, sicer precej meglene politične zgodovine 11. in 12. stoletja“ (str. 39). — Dr. Jos. Glonar je priobčil iz pisma v literarni zapuščini R. G. Puffa nadaljevanje gradiva, ki nam osvetljuje literarne odnose med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi (str. 40 do 61). Tokrat so objavljena v celoti ali v dobrih posnetkih pisma Leop. Kordeša, Ant. Kremlja, pismi Sreznjevskega, pismo V. Preisa, Vrazovo, pismi Dajnka, pisma Coste starejšega, V. F. Kluna in pismo Andreja Voduška. Težko pogrešamo ostala Terstenjakova pisma, ki se baje „tukaj ne morejo priobčiti“. Upam, da jim ni zabranila poti v javnost neumestna ozkošrčnost odločujočih faktorjev. To bi bilo obžalovati! V malih zapiskih je zbral dr. Fr. Kos nekaj važnih topografskih drobtinic, tičočih se večinoma Spodnje Štajerske; Fr. Kovačič poroča o Bosni v prazgodovinski dobi na podlagi slavnostne številke „Glasnika zemaljskog muzeja“. Isti pisatelj je tudi temeljito ocenil 4. zvezek dr. Grudnove „Zgodovine slovenskega naroda“.

Dr. J. Š.

Dr. Josip Mantuani, Hrvatska crkvena pjesmarica iz god. 1635. (Pretiskano iz „Sv. Cecilije“). U Zagrebu, 1915. V. 8°. 21 str.

Ravnatelj dr. Mantuani je pred par leti priobčil v Cerkvenem glasbeniku „Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi“ (ponatis: V Ljubljani, 1913. V 8°. 26 str.). V tej razpravi deli slovensko cerkveno pesništvo v štiri dobe: Prva se začne z letom 753 in sega do 800, druga doba (800—955) „je čas velikih političnih preustrojev, čas neprestanih krvavih bojov in madžarskih navalov, na drugi strani pa probujenje narodne zavesti in uvedbe službe božje v slovanskem jeziku“. Tretja doba sega do 1550; s tem letom se začne četrta doba slov. cerkvene pesmi, ki

traja do današnjega dne. S to razdelitvijo se bo težko sprijazniti; zakaj cerkveni pesmi za časa reformacije bo treba odkazati posebno dobo in tudi razdobje od protireformacije do danes kaže v razvoju več jasno vidnih mejnikov. Priznati moramo, da je pisatelj oral na tem polju večinoma ledino; razen za protestantsko cerkveno pesem nimamo obsežnejših monografij, in tako se je tudi pisatelj za zadnja stoletja omejil večinoma na bibliografski očrt raznih zbirk cerkvenih pesmi, ki bo vsled svoje popolnosti dobro služil poznejšim raziskovalcem. Predvsem bo treba skrbeti za temeljite monografije starejših zbirk in njih avtorjev, kakor jo je napisal ravn. Mantuani o hrvatski pesmarici Georgiča iz l. 1635. Trajno vrednost daje tej študiji celotni ponatis pesmarice. Š.

Naša srednješolska poročila. V smislu odloka naučnega ministrstva so letošnja srednješolska poročila brez običajnih znanstvenih razprav. Tako je ostalo izvestje ljubljanske l. drž. gimnazije brez nadaljevanja izvrstne Debevčeve razprave o grški drami; enako bo treba čakati na zaključek dr. Fr. Sturmove študije o romanskih elementih v slovenskih narečjih Notranjske, katere prvi del je priobčil lani program ljubljanske realke. Izjemo dela „Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasiums in Frainburg“, ki prinaša M. Pirnatov „Slavostni govor ob šestinšestdesetletnici vladanja presvetlega cesarja Franca Jožefa I. dne 2. decembra l. 1914“, in dr. Sim. Dolarja spis: „Šestero sintetičnih (progresivnih) dokazov kombiniranega Boyle-Mariotte-Gay-Lussacovega zakona“. — Ravnatelj Ant. Štritof poroča podrobno, kako je bilo z njegovim zavodom v vojnem letu 1914/15. — Zanimiv in poučen je pogled v oddelek o temah nalog. Koliko duševnih sil je sprožila v tek ta dolga vrsta najrazličnejših naslovov šolskih in domačih nalog! Seveda je morala tuintam priskočiti izdatna učiteljeva pomoč, kaj bi pa sicer dijak počel n. pr. z nalogami: „Moderna reklama“, „Kako se v armadi poveljuje“, „Velikonočna pridiga v Karpatih“, „Prizor iz moderne bitke“ itd. Vprašal bi tudi, kaj pametnega naj sedmošolec piše o temi: „Der größte Irrtum meines Lebens“, ki še je komaj nameril korak v labirint življenja. Še bolj začudeno strmimo v naslove: „Goethes Faust ein Humanist, ein moderner Denker“, „Problematisches in Hebbels Dichtungen“, ali pa „Dantes Komödie, Wolframs Parzival, Goethes Faust! Gospodje, ne brskajte vendar s tako teatralno pozo peska sebi in javnosti v oči!“

Dodatno k srednješolskim poročilom naj še omenim kot edino te vrste: „Letno poročilo l. mestne šestdesetredne deške ljudske šole v Ljubljani o vojnem šolskem letu 1914—15“, ki ga je sestavil in na svetlo dal šolski vodja Jak. Dimnik. Izvestje je izšlo povodom šestdesetletnice obstoja imenovane šole ter nam podaja vse važnejše razglase, naredbe in dogodke tekom šolskega leta. Ta pregledno sestavljena kronika ostane učencem zavoda še v poznih letih drag spomin na svetovno vojsko. — in —

Koledar šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1916. (Vestnik XXX.) Izdalo in založilo vodstvo. V Ljubljani, 1915. 80. 160 str. + oglasi. Cena 1 K 20 v.

Letos slavi naša šolska družba tridesetletnico svojega obstoja sicer brez ynajnega bleška, toda spominja se svoje dobrotne stotice in sto hvalečnih src, otehtih svojemu narodu. Ravnokar roma med slovenski svet njen vestnik in trka na rodoljubna srca, naj poleg obilnih dolžnosti, ki jim jih nalaga patrijotčna dolžnost vsled vojne, nikar ne pozabijo naše edine obrambne šolske družbe. — Za običajnim koledarskim delom čitamo s finim umevanjem in toplim čustvom napisan članek „Pesnik Simon Gregorčič in naša bramba“. Temu sledijo sestavki, ki se tikajo družbinega

šolstva ali pa se spominjajo njenih rajnkih dobrotvorov. F. S. Šegula je priobčil tri krajše črtice „Od severa naših pokrajin“, ob smrti postelji Slovenstva. Ante Beg, ki je prispeval s par primernimi članki narodno-obrambne vsebine, je posvetil ob stoletnici dveh zaslužnih mož za slovensko šolstvo na Koroškem Andreju Aljančiču in Gregorju Somerju nekaj vrstic v spomin.

T. D.

Veliki kalendar Najsvetejšega Srca Jezušovoga. Kalendar za naročnike Marijinoga lista. Na 1915-to leto. Z dovoljenjem Szombathelyske višejše cerkvene oblasti. I. (XII.) leto. Na svetlo dan od vrejevaštva Marijinoga lista v Čerensovcih. Cserföld Zalám. Štamparija F. Semlič, Radgonja. 40. 140 + (16) str. Cena 40 filerov.

V Čerensovcih na Ogrskem izdaja upokojeni župnik Jožef Klekl tednik „Novine. Pobožen družbeni, pismeni list za vogrske Slovence“ in mesečnik „Nevtepeno poprijetá Devica Marija, zmožna Gospá Vogrska“. S tema publikacijama v zvezi je „Veliki kalendar“. Ta ogrsko-slovenska literatura se tiska zdaj v našem pravopisu, a dosti verno v ogrsko-slovenskem narečju. Duh „kalendarja“ je versko-nabožen. Med pesmimi, ki so priobčene kot „narodne“, jih je nekaj pač narodnih, druge so „cerkveniške“ in „vojaške“. Prav zanimiva pa je pripovedka „Od bikaec Markeca“ (120—130). Pripoveduje o Markecu, nezakonskem sinu neke dekle, ki je na paši mnogo trpel od drugih pastirjev. Ker je vilinemu detetu napravil senco, mu je vila dala trikrat mleka in s tem silno moč. Kovaču je Marcec s sabljo razklal nakovalo, premagal je na paši tri vragove, prišel je v podzemlje, jahal od tam trikrat na čudovitem konju na zemljo, tukaj ujel jabolko, ki so jih tri hčere nekega grofa metale v zrak svojim snubačem, vsaka po eno, češ tisti bo ženin, ki ga ujame itd. V prvem delu je Marcec povsem kraljevič Marko.

Največji del koledarja pa je posvečen življenjepis dr. Franca Ivanóczyja (35—111), ki ga je spisal urednik Klekl. Ta življenjepis je tem pomembnejši, ker bogato črpa iz nekake rokopisne avtobiografije pokojnikove („Podatki k zgodovini tišinske fare“); zato ga hočem natančneje posneti.

Dr. Franc Ivanóczy je umrl 29. avgusta 1913. V obširnem nekrologu je njegovo življenje popisal že „Kalendar“ za leto 1914 (str. 93—96). Na ta življenjepis se je v nekaterih delih naslanjal Anton Trstenjak v svojem članku „Dr. Fran Ivanóczy“ („Ljubljanski zvon“ 1914, str. 125—131). — Ker so v tem članku vnani življenjepisni podatki izčrpani, hočem po „Kalendarju“ za l. 1915 dodati le še nekaj značilnih potez. Po avtobiografiji Ivanóczyevi ni več dvomno, da pri uvedbi imena „Ivanóczy“ ni odločeval nikak politični pritisk, ampak da si ga je dečko nadel sam l. 1868, in sicer „iz spoštovanja do tistih lepega spomina duhovnikov, ki so, izhajajoč iz iste rodovine, imeli isto ime“. Prvotno se je pisal Koudila — to ime je najti večkrat pri Čehih, kakor je češko tudi ime materino: Rozalija Hus — a ni jasno, je li njegova rodbina bila v sorodstvu z rodbino, iz katere so izšli trije duhovniki Ivanóczy. Ivanóczy se nam zdi po vsem moč krepke akcije, mož z reformatorskimi nagnjenji, mož opozicije. Ta njegova čud ga je med drugim najbrž spravila z njegove bogoslovsko profesorske kariere. L. 1887 se je somboteljska cerkvena oblast upirala njegovim versko reformatorskim načrtom, videč v njih „mešanje svojega privajenega dremanja ino sebi pripisane duševne velikoče“; vsled tega je v njegovi duši nastala neka kriza, ki ga je gnala bliže njegovi materi, v slovensko vas, v Tišino (1889). Kmalu nato se je na Ogrskem začel cerkvenopolitični boj. V nasprotju s svojo višjo hierarhijo je ostal Ivanóczy odločno v taboru opozicije proti cerkveno-političnim zakonom liberalne vlade, ter je na pr. v tem smislu l. 1893 sestavil prošnjo na kabineto pisarno, ki jo je podpisalo 14.000 ver-

*Tu ta čudovita
pripoved, da so ogrski škofje men za prav bili pre-
liberalni — zoper nje se borili Ivanóczy konservati-
In kot konservativci puntar zoper svoje škofe.
— Pridobivši v potrojanem (a ne v življenju) do se
ponavljale na Kranjskem od 1884 naprej: ko so*

nikov. Politično je stal izprva v Batthyányjevi opozicijski "Narodni stranki", a ko je grof Zichy ustanovil katoliško "Ljudsko stranko", se je Ivanóczy pridružil tej. L. 1895 je izdal dve politični brošuri: "Sztranka lüdsztva" in "Ka ščé lüdsztva sztránka". Da bi se dvignilo katoliško življenje, je pomagal v Sombotelju ustanoviti katoliški časopis, a v svoji župi je ustanovil katoliško bralno društvo. Zdi se vobče, da je bil v svoji župi ostro politično delaven. Vse to niti njegovi cerkveni oblasti ni bilo prav nič všeč; zakaj stolni kapitelj somboteljski je bil takrat, ko je Ivanóczy šel v Tišino, čisto liberalen. "Dühovništvo je v svoji navdušenosti za narodno misel zgubilo po mnogi kráraj svoje cerkveno čüntenje ... ino se je na široke polé liberalizma poškánilo." Liberalna vlada sama pa je začela Ivanóczyja preganjati. Prvi politični naval na njega se je izvršil v madžarskih sobočkih in somboteljskih časopisih l. 1899; za orožje je njegovim cerkveno-političnim in narodnim nasprotnikom služilo njegovo slovenstvo, ali kakor so rekali, njegov "panslavizem". Ivanóczy se je proti ovadbi pri politični oblasti branil s posebno spomenico, ki jo je poslal svojemu škofu. Škofija je molčala. "Hidasý püšpek so ne stanoli na obrambo svojega lübuga dühovnika". L. 1901 je veliki župan zahteval od škofijstva, naj bi postopalo proti Ivanóczyju. Na poziv ordinarijata se je Ivanóczy branil v obširni obrambi proti očitku "slavjanske solidaritete", ki bi se kazala na pr. v družtvi ogrskih in štajerskih Slovencev, proti očitku o Družbi sv. Mohorja zlasti radi neke Mohorjeve pesmarice, proti očitku "slavjanskih" črk č, ž, š itd. L. 1902 so mu vzeli kapelana Josipa Klekla, ki je z njim deloval, in novi škof je istega leta poslal okrožnico slovenskim duhovnikom, kjer je sicer zatrjeval, da "ta starinski jezik kak spomin in poseben ostanek lahko čuvajo i morjo občuvati", a obenem izražal svojo bojazen za ljudstvo zaradi "Mohorja", češ, iz tujih krajev bi mogel kdo kaj zmešati narod, ter je zato priporočal ustanovitev posebnega takega društva za ogrske Slovence. "Zavoljo haska lüdsztva in zato da bi nekaterim še vedno nemirnim gospodom enkrat odrezal besedo", se je Ivanóczy lotil one misli; a tisti, ki so prej obetali svojo in državno gmotno podporo za podjetje, so umaknili roke, ko se je zdelo, da bi se stvar utegnila uresničiti, ter so začeli podrivati "Štajerca". Ivanóczy pa je s svojimi tovariši v nadomestilo društva začel izdajati "Kalendar". Drugi akt te gonje proti njemu je l. 1908 otvoril neki njegov stanovski tovariš z anonimno ovadbo, češ da hoče Ivanóczy slovensko pokrajino združiti z Medjimurjem. Pri tej priliki je okrajni poglavar Posfay Pongrácz izjavil, da "knjig družbe sv. Mohorja, če li je rojeni Slovenec, ne razmi, ali za vogrščino je záto za nevarno ma ...". Kaka osebna napetost je bila med Ivanóczyjem in političnimi zastopniki županije, kaže sledeči dogodek: L. 1900 je prišla v Tišino "komisija vogrskega jezika". Ivanóczy pa je ni sprejel niti kot predsednik "šolskega stolca" niti kot župnik in je to naprej naznanil okrajni oblasti, a to da ni naperjeno proti ogrskemu jeziku, nego proti tistim članom poslaništva, "z šterimi on guča meti ne more". — Kot mladeniča so Ivanóczyja nagovarjali, naj bi stopil v premonstracenski samostan, a v samostanu je opazil marsikaj, ka se je ne dopadnoló resnomi mladenci. Ta poteza nam pojasnjuje njegovo stališče proti onodobnemu cerkvenemu življenju in tudi njegovo razmerje do šolske mladine: Ivanóczy ni bil za kateheta. Tem več smisla pa je imel za socialne prilike svoje pokrajine (odhajanje naroda na delo v Slavonijo in na južno Ogrsko, ureditev Mure, ustanovitev posojilnice 1911). Koliko so na cerkveno-politični nastop Ivanóczyjev in na njegovo ljudsko-socialno delo vplivale slovenske razmere tostran Mure, to bo treba še le preiskati. — Potoval je večkrat na zapad. Prikupila se mu je Tirolska, bil je z romarji v Rimu, lečil se je

v Istri in Rogatcu in večkrat se je odzval vabilu bivšega nadškofa olomuškega dr. Kohna ter ga je posečal v Ehrenhausnu. Izmed ogrskih Slovencev je obenem z njegovim imenom imenovati častitljivega starega cankovskega župnika Borovnjaka († 1909), in izmed mlajšega zaroda nekaj mož, ki jih je Ivanóczy spravil v šole: „dolenskega“ plebanoša Jos. Klekla (mlajšega), somboteljskega škofijskega tajnika dr. Fr. Rogača in pred kratkim umrlega delavnega nabiratelja narodnega blaga, Stefana Kiharja.

Ivan Vezenj.

V. S. Reymont: Poljski kmetje. Roman. — Kmet je jedro, duša in kri naroda. Ako ostane kmet zdrav, zaveden, je narod nepremagljiv; kjer propada kmet v strasti, alkoholizmu, lenobo in narodno nezavednost, je narod izgubljen vzlic kulturi in največji imovitosti inteligence. Stoletja so s krvavimi vojnami, vstajami, notranjimi boji in preganjanji s strani mogočnih sosedov vršala kakor strašne nevihte preko poljskega naroda. Ko je doseglo poljsko kraljestvo uprav velikanski vpliv v Evropi ter je bil poljski dvor eden najsijajnejših, je otopelo presito poljsko plemstvo ter se je izkvarilo sebično poljsko duhovništvo; propadlo je končno v nasladah in grehah izžeto poljsko kraljestvo, — toda poljski kmet je ostal zdrav po duhu in srcu večno sveži sin svojih junaških pradedov, in poljski narod ni izginil.

Moderni poljski pisatelj Vladislav Stanislaw Reymont je napisal velikanski roman „Poljski kmetje“. Roman je zajet iz življenja na Ruskem Poljskem pred nekako desetimi leti. Razdeljen v štiri knjige: „Jesen“, „Zima“, „Pomlad“ in „Poletje“, opisuje ta roman realistično in verno vse življenje in delovanje v poljski vasi tekom enega leta. Med mnogimi poljskimi pesnitvami s kmečkimi motivi so zlasti trije umotvori posebno zanimivi in umetniško veliki: Stanislava Wyspiańskiego drama „Svatba“, Marije Konopnicke ep „Gospod Balcer v Braziliji“ in Reymontovi „Poljski kmetje“. Ta poslednji roman, v katerem se združujeta prav posebno temperamenten naturalizem in globoko poznanje poljskega kmečkega dela in žitja, je do vseh malenkosti in tančin resnična slika poljskih vasi in vaščanov. Kdor hoče poljskega kmeta, njegove razmere na Ruskem Poljskem dobro spoznati ter obenem razumeti vzroke sovražne napetosti med Poljaki, Rusi, židi in Nemci, naj prečita ta prekrasni, dramatični prizori in lirski slik prebogati umotvor!

Reymont je zaveden Poljak z dušo in krvjo, ki pozna vaško poljsko dejanje in nehanje do ničnosti natančno, poljsko kmečko dušo pa do najbolj skritih koticov in gub. Mladost je preživel na kmetih kot sin vaškega organista ter se je vračal pozneje kot igralec, delavec, meniški novinec in kot pisatelj vedno in vedno med svoje kmečke rojake. V njegovem romanu sta „glavna junaka“, središče dejanja, narava in občina; „rdeča nit“ pa se ovije okoli usode krasne Jagne, zale kmečke Magdalene grešnice in spokornice, ki se bori za njeno ljubezen stara grča, bogati kmet vdovec Boryna in njegov oženjeni sin Antek. Okoli teh se vrta usoda najrazličnejših kmečkih tipov obeh spolov in vseh starosti, od beračice Agate preko kočarjev in kočaric, hlapcev in dekel, do bogatega renegata mlinarja, spletkarskega lopova kovača, za vse sposobnega samouka Matije, židovskega krčmarja, do goljufnega župana in pokmetenega župnika. Dolga, pisana, nad vse zanimiva galerija poljskih značajev.

In kakšen je poljski kmet, čigar usoda je zvezana z Rusijo? Poljski kmet še ni izgubil značaja zatiranega tlačana; nezaupanje in sovraštvo proti poljski inteligenci in zlasti proti poljskemu plemstvu ni še doslej izginilo iz kmečkega srca. Oblastnost sebičnih in goljufnih županov in občinskih pisarjev, ruskih uradnikov, je še dandanes do neba vpjioča. Praznoverstvo in temno pobožništvo imata na

kmečko poljsko dušo še vso moč. Socijalna beda, stradanje in pomanjkanje med kmečkimi kočarji je zlasti spomladi strašno. Število kmečkih beračev je naravnost ogromno. Življenje po vaseh je neprestano trpljenje, ki ga povečujejo še besni razpori med sosedi in ostudno zmerjanje, psovanje in celo pretepanje med sosedami. Vsega pa sta kriva strastni alkoholizem in najpopolnejši analfabetizem. Žganje in arak pijejo poljski kmetje pri vsaki priliki, pri botrinjah, na svatbah in po pogrebnih pojedinah, v veselju in žalosti, pijo ga moški in ženske pa tudi otroci. Žganje je po Reymontu edina pijača, ki jo razen vode pozna poljski kmet, in ljubi ga strastno ter se z njim ubija. Pisati ne zna v veliki vasi poleg občinskega pisarja, župana in župnika skoraj nihče; celo najboljši kmetje in najboljše kmetice na velikih posestvih so analfabetje. Čitati zna redkokdo, a le tiskano, pismo pa prenašajo od hiše do hiše, predno iztaknejo koga, ki z muko prečrkuje. Cela okrožja so brez šol. Otroke uče pozimi par tednov pisati in čitati potujoči berači; toda le nekateri imajo veselje za učenje in le redki so starši, ki silijo svojo deco v tako šolo. Prave šole in strokovno izobraženega učitelja kmetje sploh ne marajo, ker bi se jim s tem zvišali davki in doklade. Kjer pa naj bi se šola ustanovila, zahteva vlada, da mora biti ruska. Poljski kmetje se seveda bunijo proti ruski šoli, toda vlada jih z orožniki prisili, da glasujejo vsaj nekateri zanje, ruski načelnik pa veliko manjšino oddanih glasov goljufno izpremeni v znatno večino. Reymont je opisal tako kmečko zborovanje za ustanovitev ruske šole prav klasično. Tajni podpihovalci pač netijo upor, a upornost brez izobrazbe in poznanja zakonov ostaja brez uspeha. Toda poljski kmet je sila marljiv in delaven kakor mravlja; svojo zemljo ljubi in za krivico, ki mu jo hoče prizadeti poljski šlahčič na občinskem gozdu, se dvignejo cele vasi ter naskočijo grajščinske posle s sekirami, vilami in kosami. Krvava bitka za tak gozd je biser v Reymontovem romanu. Komunistično demokratični nazori vladajo v poljski vasi; skupnost vaščanov v obrambi pravic in zavračanju krivic je ohranjena še doslej vzlic prevladujočemu egoizmu pri posameznikih. Poljski kmetje so zvesti starim poljskim narodnim šegam in običajem, narodni noši in pesmi, narodnim plesom in praznikom. Potujčiti in raznaroditi jih ne more nobeno nasilje. Ruska vlada je poljskega kmeta zanemarila v vseh ozirih; toda poljski kmet se je znal ohraniti zdravega, krepkega, narodno neuklonljivega, ostal je zvesto vdan sporočilom svojih pradedov ter se oklepa proti vsem spletkam in tiranijam sovražnih vlad svoje materinščine ter je ostal preko vseh krvavih vojsk in nesreč velik, hraber in nepremagljiv.

Fr. Govekar.

Iso Velikanović, Srijemske priče. Izdalo „Društvo hrvatskih književnika“. („Savremeni hrvatski pisci“, 34. knjiga). Zagreb, 1915. 80. 157 str. Cena 2 K.

Z zaupanjem, ki si ga je pisatelj pri meni pridobil s svojim šaljivim epom „Otmica“, sem vzel knjigo v roke. In nisem se varal v svoji veri, zakaj tudi ta knjiga je vredna svojih prednic. V njej je zbranih 13 črtic. Na lahkih valčkih nekeke idilske humoristike se zibljejo Velikanovićeve brbljavi strici, klepetavi penzionisti, vsevedoči zgovorni mlinski gostje, navidezni možje, ženske s svojo logiko, gramatiko in kuhinjo, sremski veliki grešniki in njih še večji tožitelji, ošvrknjeni pisatelji in njih kritiki, junaki jugoslovanskih sreč in nesreč, cirilice in latinice, sremskega jezika in tujščine. Najbolj sremska in ob enem najobsežnejša je zadnja črtica „Odkritje Srijema“, najboljša pa „Čičo Firducija“; ponesrečena ni nobena.

Dr. Fr. Ilešič.

Mestna hranilnica ljubljanska

:: Ljubljana, Prešernova ulica št. 3. ::

Največja slovenska hranilnica!

Denarnega prometa koncem leta 1914	K 740,000.000.—
Vlog koncem junija 1914 nad	„ 44,500.000.—
Rezervnega zaklada	„ 1,330.000.—

:: Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje po ::

4 1/2 %

brez odbitka. Hranilnica je **pupilarno varna** in stoji pod kontrolo **c. kr. deželne vlade**. Za varčevanje ima vpeljane lične

domače hranilnike.

Narodna knjigarna v Ljubljani

priporoča sledeče knjige:

Atila v Emoni. Romanca. Napisal Ant. Aškerc. Cena broš. 1 K 40 v, vez. 2 K 40 v, s pošto 10 v več.

Brodkovski odvetnik. Roman. Češki spisal V. Beneš-Šumavskyi. Cena broš. 1 K 50 vn., vez. 2 K. 50 vn., s pošto 20 vn. več.

Čez trnje do sreče. Roman. Spisal F. Senčar. Cena broš. 1 K 20 vn., vez. 2 K 20 vn., s pošto 20 vn. več.

Greh in smeh. Zabeljene in osoljene kratkočasnice. Zbral Tinček Hudaklin. Cena 1 K, s pošto 10 v več.

Gospod Žabar. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 80 v, s pošto 10 v več.

Narodni kataster Koroške. Spisal Ante Beg. Cena 60 v, s pošto 70 v.

Gospod Bucek. Humorislično-satirične in resne sličice iz sedanosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 70 v, s pošto 10 v več.

Kralj Matjaž. Zgodovinski roman. Spisal Fran Remec. Cena broš. 2 K, vez. 3 K, s pošto 20 v več.

Lepi striček. (Bel-ami.) Roman. Francoski spisal Guy de Maupassant, prevel Oton Župančič. Cena broš. 3 K 50 v, vez. 4 K 70 v, s pošto 20 v več.

Ljubezen in junaštva strahopetnega praporščaka. Zgodovinska povest. Cena broš. 80 v, vez. 1 K 60 v, s pošto 10 v več.

Rienzi zadnji tribunov. Zgodovinski roman v dveh delih. Spisal Edward Lytton-Bulver. Cena 4 K, vez. 5 K 20, s pošto 20 v več.

Narodna knjigarna

v Ljubljani, Prešernova ulica št. 7

se priporoča slav. občinstvu za dobavo **knjig vseh strok in vseh jezikov** ter za **naročevanje vsakovrstnih nepolitičnih časopisov.**

Z „Narodno knjigarno“ združena

trgovina s papirjem, pisalnimi in risalnimi potrebščinami

je preskrbljena z najizbornejšim blagom in priporoča vsakovrsten papir: kancelijski, konceptni, pismeni, ministrski, dokumentni, ovitni, barvani in za pisanje na stroj; ima svojo bogato zalogo

krasnih kaset pisemskega papirja,

veliko izbiro vsakovrstnih svinčnikov, peres, peresnikov, radirk, čopičev, črnih, barv, kred itd. ter vse risarske in slikarske potrebščine zlasti za realce in gojence obrtne šole.

Nadalje je v zalogi bogata izbira

trgovskih knjig

vseh vrst v različni vezbi, istotako **notezov, beležnic** kupnih knjižic in sploh vseh potrebščin te stroke.

